आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशंति यद्वत् ।
तद्वत्कामा यं प्रविशंति सर्वे स शांतिमाप्नोति न कामकामी ॥७०॥

पार्था आणिकि ही परीं । तो जाणों येईल अवधारीं
जैसी अक्षोभता सागरीं । अखंडीत ॥ ५६ ॥
जऱ्हीं सारिता ऊऱ्व समस्त । परिपूर्ण होउनि मिळत ।
तऱ्हीं अधिकु नव्हे इषत् । मर्यादा न संडी ॥ ५७ ॥
ना तरि ग्रीष्मकाळीं सारिता । शोषोनि जांति सर्वथा ।
परि न्यून नव्हे पार्था । समुद्र जैसा ॥ ५८ ॥
तैसा प्राप्ति ऋद्धिसिद्धिं । तेयासि क्षोभु नाहीं बुद्धी ।
आणि न पवतां न बाधी । अधृति तेयातें ॥ ५९ ॥
सांघैं सूर्याचां घरीं । काइ प्रकाशु वातिवेन्हीं ।
किं न लविजे चि तरि आंधारीं । कोंडैल तो ॥ ३६० ॥
देखैं रिद्धी चि तिया परीं । आली गेली से न करी ।
तो विगुंतला असे आंतरीं । महासुखें ॥ ६१ ॥
जो आपुलेनि नागरपणें । इंद्रभवना पावलें ह्मणे ।
तो रंजे केवि पालिवणें । भिलांचेनि ॥ ६२ ॥
जो अमृतासि ठी ठेवी । तो कांजी जैसा न सेवी ।
तैसा स्वसुखानुभवीं । न भोगी रुद्धी ॥ ६३ ॥
पार्था हें नवल पाहीं । जेथ स्वर्गसुख लेखणिये नाहीं ।
तेथ रिद्धिसिद्धी इया काइ । प्राकृता होंति ॥ ६४ ॥

विहाय कामान्यः सर्वान्पुमांश्चरति निस्पृहः ।
निर्ममो निरहंकारः स शांतिमधिगच्छति ॥ ७१ ॥

ऐसा आत्मबोधें तोषला । जो परमानंदें पोखला ।
तो चि स्थिरप्रज्ञु भला । वोळख तूं ॥ ६५ ॥
तो अहंकारातें जिणौनि । सकल कामना सांडूनि ।
विचरे विश्व होउनि । विश्वामाझि ॥ ६६ ॥

एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ।
स्थित्वास्यामंतकालेपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥ ७२ ॥

हे ब्रह्मस्थिति निःसीम । जे अनुभवितां निष्काम ।
पातले परब्रह्म । अनायासें ॥ ६७ ॥
चिद्रूपिं मिळतां । देहांतिची व्याकुळता ।
आड ठाकों न शके चित्ता । आज्ञा जिया ॥ ६८ ॥
ते चि हे स्थिति । स्वमुखें श्रीपति ।
सांघतसे अर्ज्जुनाप्रति । संजयो ह्मणे ॥ ६९ ॥
ऐसें कृष्णवाक्य आइकिलें । तेथ अर्ज्जुनें मनीं ह्मणितलें ।
आतां आमचेया चि काना आलें । उपपत्ती इया ॥ ३७० ॥
जें कर्मजात आघवें । एथ निराकारिलें देवें ।
तरि पाउखलें मियां जूझावें । ह्मणौनियां ॥ ७१ ॥
ऐसा अच्युताचिया बोला । चित्तिं धनुर्द्धरु उवाइला ।
आतां प्रश्नु करील भला । शंकुनियां ॥ ७२ ॥
तो प्रसंगु असे नागरु । जो सकल धर्मासि आगरु ।
किं विवेकामृतसागरु । प्रांतहीनु ॥ ७३ ॥
जो आपण सर्वज्ञ नाथु । निरूपिता होइल अनंतु ।
ते ज्ञानदेॐ सांघैल मातु । निवृत्तिदासु ॥ ३७४ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सांख्ययोगो नाम द्वितीयोध्यायः ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

ज्ञानेश्वरी

अध्याय तिसरा

अर्जुन उवाच ॥

ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन ।
तत्किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव ॥ १ ॥

मग अर्जुनें ह्मणितलें । देवा तुह्मीं जें वाक्य बोलिलें ।
तें मियां परिसिलें । कमळापती ॥ १ ॥
तेथ कर्म आणि कर्त्ता । नुरे चि पव्हातां ।
ऐसें मत्त तूझें अनंता । निश्चित जरि ॥ २ ॥
तरि मातें केवि हरी । ह्मणासि पार्था संग्रामु करीं ।
इये लाजसि ना घोरीं । कर्मीं सूंतां ॥ ३ ॥
हां गा तूं चि कर्म अशेष । निराकारिसि निःशेप ।
आणि मजकरवि हिंसक । करवीसि कां ॥ ४ ॥
तरि हें विचारीं हृषीकेशा । तूं मानु नेंदसि कर्मलेशा ।
आणि एसणी हे हिंसा । करवीतासि ॥ ५ ॥

व्यामिश्रेणैव वाक्येन बुद्धिं मोहयसीव मे ।
तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् ॥ २ ॥

देवा तुवां चि ऐसें बोलावें । तरि नेणतां आह्मीं काइ करावें ।
आतां सरलें ह्मणों आघवें । विवेकाचें ॥ ६ ॥

हां गा उपदेशु जरि ऐसा । तरि अपभ्रंशु तो कैसा ।
आतां पुरला पां धिवंसा । आत्मबोधाचा ॥ ७ ॥
वैद्यु पथ्य वारुनि जाये । मग विष आपण चि सुये ।
तरि रोगिया कैसेनि जिये । सांचें मज ॥ ८ ॥
जैसें आंधलेया अव्हांटा । कां माजवणदान मर्कटा ।
तैसा उपदेशु हा गोमटा । अडवला आह्मां ॥ ९ ॥
मीं आदीं चि काहीं नेणें । वरि कवलिलां मोहें एणें ।
कृष्णा विवेकु एया कारणें । पुसिला तूतें ॥ १० ॥
तवं तूझी एकएकि नवाई । एथ उपदेशामाझि गावाइं ।
तरि अनुसरलेया काई । बोज सांघें ॥ ११ ॥
आह्मि तनुमनुजीवें । तूझेया बोला अटंगावें ।
आणि तुवां चि ऐसें बोलावें । तरि सरलें ह्मणें ॥ १२ ॥
आतां ऐसिया परी बोधिसी । तरि नीकें आह्मां करिसी ।
एथ ज्ञानाची आश काइसी । अर्जुनु ह्मणे ॥ १३ ॥
तिये जाणिवेचें कीरु सरलें । परि आणिक एक असे जालें ।
जें थीतें हें डहुललें । हृदय माझें ॥ १४ ॥
तेवि चि कृष्णा तूझें । हें चरित्र काहीं नेणिजे ।
जरि चित्त पाहांसि माझें । एणें मीसें ॥ १५ ॥
ना तरि झांकवीतु आहासि मातें । किं तत्व चि कथिलें ध्वनितें ।
हें अवगमितां निरुतें । जाणवे ना ॥ १६ ॥
ह्मणौनि आइकें देवा । हा भावार्थु आतां न बोलावा ।
मज विवेकु तो सांघावा । मन्हाटा जी ॥ १७ ॥
मीं अत्यंतु जडु असें । परि ऐसा ही नीकें परिहसें ।
कृष्णा बोलावें तुवां तैसें । एकनिष्ठ ॥ १८ ॥
देखैं रोगातें जीणावें । अउध तरि घेयावें ।
परि तें रुचिकर होआवें । मधुर जैसें ॥ १९ ॥

तैसें सकलार्थभरित । तत्व सांघावें उचित ।
परि बोधे माझें चित्त । जिया परीं ॥ २० ॥
देवा तुज ऐसा निजगुरु । आजि आर्तिची धणि कां न करूं ।
एथ भीड कवणाची धरूं । तूं माये आमची ॥ २१ ॥
हां गा कामधेनूचें दुभतें । आणि दैवें जालें आपैतें ।
तरि कामनेची कां तेथें । वाणि कीजे ॥ २२ ॥
जरि चिंतामणि हाता चडे । तरि वांसनेचें कवण सांकडें ।
कां आपुलेनि सुरवाडें । इछावें ना ॥ २३ ॥
देखैं अमृतसिंधुतें टाकावें । मग ताहाना जरि फूटावें ।
तरि सायास कां करावे । मागील ते ॥ २४ ॥
तैसां जन्मांतरीं बहुतीं । उपासितां लक्ष्मीपती ।
तूं दैवें आजि हातीं । जालासि जरि ॥ २५ ॥
तरि आपुलालिया सात्रेसा । कां न मगावासि परेशा ।
देवा सुकाळु हा मानसा । पाहला असे ॥ २६ ॥
देखैं सकलार्त्तिचें जियालें । आणि पुण्य यशासि आलें ।
हे मनोरथ जाले । विजई माझे ॥ २७ ॥
जि परममंगलधामा । देवदेवोत्तमा ।
तूं स्वाधीनु जी आह्मां । ह्मणौनियां ॥ २८ ॥
देखैं मातेचां ठांइं । अपत्या अनवसरु नाहीं ।
स्तन्यासि लागौनि पाईं । जिया परीं ॥ २९ ॥
तैसें देवा तूतें । पूसिजत असे आवडतें ।
आपुलेनि आर्त्तें । कृपानिधी ॥ ३० ॥
तरि पारत्रिकीं हित । आणि आचरतां उचित ।
तें सांघैं एक निश्चित । पार्थु ह्मणे ॥ ३१ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

> **लोकेऽस्मिन्द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयानघ ।**
> **ज्ञानयोगेन सांख्यानां कर्मयोगेन योगिनाम् ॥ ३ ॥**

तवं येया बोला अच्युतु । सांघेन ह्मणे विस्मितु ।
अर्जुना परिसैं हा ध्वनितु । अभिप्राउ ॥ ३२ ॥
जें बुद्धियोगु सांगतां । सांख्यमतसंस्था ।
प्रकटिली स्वभावता । प्रसंगें आह्मीं ॥ ३३ ॥
तो उद्देशु तूं नेणसी चि । ह्मणौनि क्षोभलासि वायां चि ।
तरि जाणैं आतां मियां चि । उक्ता दोन्हीं ॥ ३४ ॥
अवधारीं वीरश्रेष्ठा । इये लोकीं इया दोन्हीं निष्ठा ।
मज चि पासौनि प्रकटा । अनादिसिद्धा ॥ ३५ ॥
एक ज्ञानयोगु ह्मणिजे । तो सांख्यिं अनुष्ठिजे ।
जेथ वोलखीसवें पाविजे । तद्रूपता ॥ ३६ ॥
एरु कर्मयोगु जाण । जेथ साधकजन निपुण ।
होउनियां निर्वाण । पावति वेले ॥ ३७ ॥
हे मार्ग तरि दोन्हीं । परि एकावटति निदानीं ।
जैसीं सिद्धसाध्यभोजनीं । तृप्ति एकि ॥ ३८ ॥
कां पूर्वापर सरिता । भिन्ना दीसति पल्हातां ।
मग सिंधुमिलणीं ऐक्यता । पावति शेषीं ॥ ३९ ॥
तैसीं दोन्हीं इयें मतें । सूचीति एका चि कारणातें ।
परि उपास्ति ते योग्यते । अधीन असे ॥ ४० ॥
देखैं उत्पवनासरिसा । पक्षिया फलासि झोंबे जैसा ।
सांगैं नरु केवि तैसा । पावे वेगें ॥ ४१ ॥
तो हलुहलु ढालें । केतुकेनि एकें वेलें ।
मार्गाचेनि बलें । निश्चित टाकी ॥ ४२ ॥

तैसें त्रिहंगममतें । अधिष्ठूनि ज्ञानातें ।
सांख्य सद्य मोक्षातें । आकळिति ॥ ४३ ॥
एर योगिये कर्माधारें । विहितें चि निजाचारें ।
पूर्णता अवसरें । पावते होंति ॥ ४४ ॥

नकर्मणामनारंभान्नैष्कर्म्यं पुरुषोऽश्नुते ।

न च संन्यासनादेव सिद्धिं समधिगच्छति ॥ ४ ॥

वांचूनि कर्मारंभ उचित । न करितां सिद्धवत ।
कर्महीना निश्चित । होइजे ना ॥ ४५ ॥
कां प्राप्त कर्म सांडिजे । एतुलेनि नैष्कर्म्यी होइजे ।
हें अर्जुना वायां चि बोलिजे । मूर्खपणें ॥ ४६ ॥
सांघें पैल तीरा जावें । ऐसें व्यसन जेथ पावे ।
तेथ नावेतें त्यजावें । घडे केवि ॥ ४७ ॥
ना तरि तृप्ति इछिजे । तरि कैसेनि पाकु न कीजे ।
कां सिद्ध ही न सेविजे । केवि सांवें ॥ ४८ ॥

न हि कश्चित्क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ।

कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥ ५ ॥

जवं निरार्त्तता नाहीं । तवं व्यापारु असे पाइं ।
मग संतुष्टिचां ठांइं । कुंटे साहाजें ॥ ४९ ॥
ह्मणौनि आइकैं पार्था । जेया नैष्कर्म्यपदीं आस्था ।
तेया उचित कर्म सर्वथा । त्याज्य नोहे ॥ ५० ॥
आणिक आपुलिये चाडे । गा आपादिलें हें मांडे ।
किं त्यजिलें कर्म सांडे । ऐसें आहे ॥ ५१ ॥
हें वायां चि सैरा बोलिजे । उकलु तरि देखों पाहिजे ।
परि त्यजितां कर्म न त्यजे । निभ्रान्त मानीं ॥ ५२ ॥
जवं प्रकृतिचें अधिष्ठान । तवं सांडि मांडि हें अज्ञान ।
जे चेष्टा ते गुणाधीन । आपैसी असे ॥ ५३ ॥

देखैं विहित कर्म जेतुलें । तें सकल जऱ्हैं उऱ्संडिलें ।
तरि स्वभाव काइ निमाले । इंद्रियांचे ॥ ५४ ॥
सांघैं श्रवणें आइकों ठेलें । किं नेत्रांचें तेज गेलें ।
हें नासारंध्र बुजालें । परिमलु नेघे ॥ ५५ ॥
कां प्राणपानगती । खळन जालें इये मती ।
किं क्षुधातृषादि आर्त्ती । खुंटलिया ॥ ५६ ॥
हे स्वप्नावबोध ठेले । किं चरण चालों विसरले ।
हें असो काइ निमाले । जन्ममृत्यू ॥ ५७ ॥
हें न टके चि जरि पाइ । तरि सांडिलें एथ काई ।
ह्मणौनि कर्मासि त्यागु नाहीं । प्रकृतिमंतां ॥ ५८ ॥
कर्म पराधीनपणें । निफजतसे प्रकृतिगुणें ।
एरि धरी मेकली अंतष्करणें । बाहिजे वायां ॥ ५९ ॥
देखैं रथीं आरुढां होइजे । मग जऱ्हैं निश्चलां बैसिजे ।
तऱ्हैं चलां होउनि हींडिजे । परतंत्रता ॥ ६० ॥
कां उचललें वायुवसें । शुष्कलें पत्र जैसें ।
निश्चेष्ट आकाशें । परिभ्रमें ॥ ६१ ॥
तैसें प्रकृति आधारें । कर्मेंद्रियें विकारें ।
नैष्कर्म्य हीं व्यापारे । निरंतर ॥ ६२ ॥
ह्मणौनि संगु जवं प्रकृतिचा । तवं त्यागु न घडे कर्माचा ।
एथ करूं ह्मणति तेयांचा । आग्रहो चि उरे ॥ ६३ ॥

कर्मेंद्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ।
इंद्रियार्थान्विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते ॥ ६ ॥

जे उचित कर्म सांडिति । मग नैष्कर्म्य हों पाहांति ।
परि कर्मेंद्रियप्रवृत्ति । निरुधुनि ॥ ६४ ॥
तेयां कर्मत्यागु न घडे । जें कर्त्तव्य मनीं सांपडे ।
वरि नटति ते कुडें । दारिद्र जाण ॥ ६५ ॥

ऐसे ते पार्था । विषयासक्त सर्वथा ।
ओळखावे अन्यथा । भ्रांति नाहीं ॥ ६६ ॥

यस्त्विंद्रियाणि मनसा नियम्यारभतेऽर्जुन ।
कर्मेंद्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते ॥ ७ ॥

आतां देइं अवधान । प्रसंगें तुज सांघेन ।
एया निराशाचें चिन्ह । धनुर्द्धरा ॥ ६७ ॥
जो आंतरीं दृढु । परमात्मरूपीं गूढु ।
बाह्ये तरि रूढु । लौकिकु जैसा ॥ ६८ ॥
जो इंद्रियां आज्ञा करी । विषयांचें भय न धरी ।
प्राप्त कर्म नव्हेरी । उचित जें जें ॥ ६९ ॥
कर्मेंद्रियें कर्मीं । राहटतां तरि नियमी ।
परि तेथिचिया उर्मीं । झांकोळे ना ॥ ७० ॥
जो कामनामात्रें न घेपे । मोहमळें न लिंपे ।
जैसें जळीं जळें न सिंपे । पद्मपत्र ॥ ७१ ॥
तैसा संसर्गामाजि असे । सकळांसारिखा दीसे ।
जैसें तोयसंगें आभासे । भानुबिंब ॥ ७२ ॥
तैसा सामान्यत्वें पाहिजे । तरि साधारणू चि देखिजे ।
यऱ्हविं निर्द्धारितां नेणिजे । सोय जेयाची ॥ ७३ ॥
ऐसा चिन्हिं चिन्हतु । देखसी तो चि मुगतु ॥
आशापाशरहितु । ओळख पां ॥ ७४ ॥
अर्जुना तो चि गा योगी । विशेषिजे जगीं ।
ह्मणौनि ऐसा होये यालागि । ह्मणिपे तूतें ॥ ७५ ॥

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः ।
शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः ॥ ८ ॥

तूं मानसासि नियमु करीं । निश्चळु होउनि आंतरीं ।
मग कर्मेंद्रियें व्यापारीं । वर्त्ततु सुखें ॥ ७६ ॥

ह्मणसि निष्कर्मा जरि होवावें । तरि येथ तें न संभवे ।
आणि निषिद्ध केविं राहाटावें । विचारिं पां ॥ ७७ ॥
ह्मणौनि जें जें उचित । आणि अवसरें करूनि प्राप्त ।
तें कर्म हेतुरहित । आचार तूं ॥ ७८ ॥
पार्था आणिक ही एक । नेणसि तूं कवतिक ।
जैसें कर्म चि मोचक । आपैसें असे ॥ ७९ ॥
देखैं अनुक्रमाधारें । धर्मु जो आचरे ।
तो मोक्षु तेणें व्यापारें । निश्चित पावे ॥ ८० ॥

यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबंधनः ।
तदर्थं कर्म कौंतेय मुक्तसंगः समाचर ॥ ९ ॥

स्वधर्मु जो बापा । तो नित्ययज्ञु जाण पां ।
ह्मणौनि वर्ततां तेथ पापा । संचारु नाहीं ॥ ८१ ॥
हा निजधर्मु जैं सांडे । कुकर्मीं रति घडे ।
तैं चि बंधु पडे । संसारिकु ॥ ८२ ॥
ह्मणौनि स्वधर्मानुष्ठान । तें अखंड तुज यजन ।
जो करी तेया बंधन । कहीं नाहीं ॥ ८३ ॥
हा लोकु कर्मे बांधला । जो परतंत्र असे भूतला ।
तो नित्ययज्ञातें असे चूकला । ह्मणौनियां ॥ ८४ ॥

सहायज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः ।
अनेन प्रसविष्यध्वमेष वोऽस्त्विष्टकामधुक् ॥ १० ॥

आतां इये चि विखैं पार्था । तुज मी सांघैन एकि कथा ।
जैं श्रिष्टि आदि संस्था । ब्रह्मेनि केली ॥ ८५ ॥
तै नित्ययागसहितें । सृजिलीं भूतें समस्तें ।
परि नेणति चि तियें यज्ञातें । सूक्ष्मु ह्मणौनि ॥ ८६ ॥
तेव्हलि प्रजीं विनविला ब्रह्मा । देवा आश्रो काइ एथ आह्मां ।
तवं तो ह्मणे कमलजन्मा । भूतां प्रति ॥ ८७ ॥

तुह्मां वर्णविशेषवसें । आह्मीं यज्ञु स्वधर्मु विहिला असे ।
एयातें उपासा मग आपैसें । काम पुरती ॥ ८८ ॥
तुह्मीं व्रतनियम न करावे । शरीरातें न पीडावें ।
दुरिकें हीं न वचावें । तीर्थासि गा ॥ ८९ ॥
योगादिकें साधनें । साकांक्षे आराधनें ।
मंत्रयंत्रविधानें । झनें करा ॥ ९० ॥
देवतांतरा भजावें । हें सर्वथा न करावें ।
स्वधर्मयज्ञ यजावें । अनायासें ॥ ९१ ॥
अहेतुकेनि चित्तें । अनुष्ठा पां एयातें ।
पतिव्रता पतितें । जेया परीं ॥ ९२ ॥
तैसा स्वधर्मुरुपु मखु । हा चि सेव्यु तुह्मां येकु ।
ऐसें सत्यलोकनायकु । बोलता जाला ॥ ९३ ॥
देखां स्वधर्मातें भजाल । तरि कामधेनु हा होईल ।
यन्हवि प्रजा हा चि नाडील । तुमतें सदा ॥ ९४ ॥

देवान्भावयतानेन ते देवा भावयंतु वः ।
परस्परं भावयंतः श्रेयः परमवाप्स्यथ ॥ ११ ॥

ऐणेंकरूनि समस्तां । परितोखु होईल देवतां ।
मग ते तुह्मां इछितां । अर्थातें देति ॥ ९५ ॥
एया स्वधर्मुपूज्य पूजितां । देवगणां समस्तां ।
योगक्षेमु निश्चिता । करिति तुमचा ॥ ९६ ॥
तुह्मीं देवां जेया भजाल । ते देव तुह्मां तुष्टतील ।
ऐसी परस्परें घडेल । प्रीति जेथ ॥ ९७ ॥
तेथ तुह्मीं जें करूं ह्मणाल । तें आपैसें सिद्धी जाईल ।
वांछित ही पुरैल । मानसिचें ॥ ९८ ॥
वाचासिद्धि पावाल । आज्ञापक होआल ।
ह्मणियें तुमतें मागतील । महासिद्धि ॥ ९९ ॥

जैसें रितुपतिचें द्वार । वनश्री निरंतर ।
उलगे फलभार । लावण्येंसीं ॥ १०० ॥

इष्टान्भोगान्हि वो देवा दास्यंते यज्ञभाविताः ।
तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः ॥ १२ ॥

तैसें सर्वसुखें सहित । दैव चि मूर्तिमंत ।
एईल देखां काढत । तुह्मां पाठीं ॥ १ ॥
ऐसे समस्तभोगभरित । होआल तुह्मीं अनार्त्त ।
जरि स्वधर्मैकनिरत । वर्ताल बापा ॥ २ ॥
कां जालिया सकल संपदा । जो अनुसरैल इंद्रियमदा ।
लुब्ध होउनि आस्वादा । विषयांचेया ॥ ३ ॥
तिहीं यज्ञभावितीं सुरीं । जे हे संपत्ति दिधली पुरी ।
तिया स्वमार्गें सर्वेश्वरीं । न भजैल जो ॥ ४ ॥
अग्निमुखीं हावन । न करील देवतापूजन ।
प्राप्तें वेले भजन । ब्राह्मणाचें ॥ ५ ॥
विमुख होईल गुरुभक्ती । आदरु न करिल अतिथि ।
संतोषु नेंदील ज्ञाती । आपुलिए ॥ ६ ॥
ऐसा स्वधर्मुक्रियारहितु । आथिलेपणें माजतु ।
केवल भोगासक्तु । होईल जो ॥ ७ ॥
तेयातें मग अपाउ थोरु होए । जेणें तें हातिचें सकल जाए ।
देखां प्राप्त हीं न लाहे । भोग भोगुं ॥ ८ ॥
जैसें गतायुषें शरीरीं । चैतन्य वासु न करी ।
कां निर्दैवांचां मंदिरीं । न न्हाय लक्ष्मी ॥ ९ ॥
तैसा स्वधर्मु जरि लोपला । तरि सर्व सुखाचा थारा मोडला ।
जैसा दीपासवें हारतला । प्रकाशु जाए ॥ ११० ॥
तैसी निजवृत्ति जेथ सांडे । तेथ स्वतंत्रते वस्ति न घडे ।
आइकां प्रजा हो हें फुडे । विरिंची ह्मणे ॥ ११ ॥

ह्मणौनि स्वधर्मु जो सांडील । तेयातें कालु दंडील ।
चोरु ह्मणौनु हरिल । सर्वस्व तेयाचें ॥ १२ ॥
मग सकल दोष भवंते । गिंवसूनि घेंति तेयातें ।
रात्रीसमैं स्मशानातें । भूतें जैसीं ॥ १३ ॥
तैसीं त्रिभुवनिचीं दुःखें । आणिक नानाविधें पातकें ।
दैन्यजात तेतुकें । तेथ चि वसे ॥ १४ ॥
ऐसें होए तेया उन्मत्ता । मग न सुटे बापा रुदतां ।
परि कल्पांति हिं सर्वथा । प्राणिगण हो ॥ १५ ॥
ह्मणौनि निजवृत्ति हे न संडावीं । इंद्रियें वरलों नेंदावीं ।
ऐसें प्रजांतें सिकवी । चतुराननु ॥ १६ ॥
जैसें जलचरां जल सांडे । आणि ततक्षणीं मरण घडे ।
हा स्वधर्मु हीं तेणें पाडे । विसंभों नए ॥ १७ ॥
ह्मणौनि तुह्मीं समस्तीं । आपुलालां कर्मीं उंचितीं ।
निरतां होआवें हें पुडुतीं पुडुतीं । ह्मणिपत असे ॥ १८ ॥

यज्ञशिष्टाशिनः संतो मुच्यंते सर्व किल्बिषैः ।
भुंजते तेत्वघं पापा ये पचंत्यात्मकारणात् ॥ १३ ॥

देखैं विहितक्रियाविधी । निर्हेतुका बुद्धी ।
जो असतिये समृद्धी । विनियोगु करी ॥ १९ ॥
गुरु गो अग्नि पूजी । अवसरें भजे द्विजीं ।
निमित्तादिकीं यजी । पितरोद्देशें ॥ १२० ॥
इया यज्ञक्रिया उचिता । यज्ञेसीं हवन करितां ।
हुतशेष स्वभावता । उरे जें जें ॥ २१ ॥
तें सुखें आपुलां घरीं । कुटुंबेसीं भोजन करी ।
किं भोग्य चि ते निवारी । कल्मषातें ॥ २२ ॥
तें यज्ञावशिष्ट भोगी । ह्मणौनि सांडिजे गा तो अघीं ।
जिया परीं महारोगी । अमृतसिद्धि ॥ २३ ॥

कां तत्वनिष्ठु जैसा । ना गवे भ्रांतिलेशा ।
तो शेष भोगी तैसा । ना कळे दोषां ॥ २४ ॥
ह्मणौनि स्वधर्में जें जें आजै । तें स्वधर्में चि विनियोगिजे ।
मग उरे तें भोगिजे । संतोषेंसीं ॥ २५ ॥
हें वांचूनि पार्था । राहाटों न ये अन्यथा ।
ऐसी आद्य हे कथा । मुरारि सांघे ॥ २६ ॥
जे देह चि आपणपें मानिति । आणि विषयांतें भोग्य ह्मणति ।
यया परौते न स्मरति । आणिक कांहीं ॥ २७ ॥
हें यज्ञोपकरण सकळ । नेणत सांते बरळ ।
अहंबुद्धी केवळ । भोगूं पाहांति ॥ २८ ॥
इंद्रियरुची सारिखे । करवीति पाक नीके ।
ते पापिये पातकें । सेविति जाणें ॥ २९ ॥
जें संपत्तिजात आघवें । हें हवनद्रव्य मानावें ।
मग स्वधर्मयज्ञें अर्पावें । आदिपुरुषीं ॥ १३० ॥
हें सांडूनियां मूर्ख । आपणपेया लागि देख ।
निफजवीति पाक । नानाविध ॥ ३१ ॥
जिहिं यज्ञु सिद्धी जाये । परेशा संतोषु होये ।
तें हें सामान्य अन्न नोहे । ह्मणौनियां ॥ ३२ ॥

अन्नाद्भवंति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः ।
यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञःकर्मसमुद्भवः ॥ १४ ॥

हें न ह्मणावें साधारण । अन्न ब्रह्मरूप जाण ।
तें जीवनहेतू जाण । विश्वा एया ॥ ३३ ॥
अन्ना तव भूतें । प्ररोहो पावति समस्तें ।
मग वर्षु एया अन्नातें । सर्वत्र प्रसवें ॥ ३४ ॥
तेया पर्जन्या यज्ञीं जन्म । यज्ञातें प्रकटी कर्म ।
ह्मणौनि कर्मासि आदि ब्रह्म । वेदरूप ॥ ३५ ॥

कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवं ।
तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम् ॥ १५ ॥

मग वेदातें परापर । प्रसवतसे अक्षर ।
ह्मणौनि हें चराचर । ब्रह्मबंध ॥ ३६ ॥
पारि कर्माचिया मूर्ती । यज्ञीं अधिवासु श्रुती ।
आइकैं सुभद्रापती । अखंड गा ॥ ३७ ॥

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्त्तयतीह यः ।
अघायुरिंद्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति ॥ १६ ॥

हे ऐसी आदिपरंपरा । संक्षेपें तुज धनुर्द्धरा ।
सांघितली एया अध्वरा । लागौनियां ॥ ३८ ॥
ह्मणौनि समूळु हा उचितु । स्वधर्मरूपु क्रतु ।
नानुष्ठी जो मत्तु । लोकीं इये ॥ ३९ ॥
तो पातकांचा रासि । जाण भार भूमीसि ।
जो कुकर्मे इंद्रियांसि । उपेगा गेला ॥ १४० ॥
तें जन्मकर्म सकल । अर्जुना अतिनिष्फल ।
जैसें कां अभ्रपटल । अकालिचें ॥ ४१ ॥
कां गला स्तन अजेचे । तैसें जियालें देख तेयाचें ।
जेया अनुष्ठान स्वधर्माचें । घडे चि ना ॥ ४२ ॥
ह्मणौनि आइकैं पांडवा । स्वधर्मु कव्हणीं न संडावा ।
सर्वभावें भजावा । हा चि येकु ॥ ४३ ॥
हां गा शरीर जरि जालें । तरि कर्तव्य हें ओघें आलें ।
मग उचित कां आपुलें । उप्संडावें ॥ १४४ ॥

यस्त्वात्मरतिरेवस्यादात्मतृप्तश्च मानवः ।
आत्मन्येव च संतुष्टः तस्य कार्यं न विद्यते ॥ १७ ॥

देखैं असतेनि देहधर्में । एथ तो एकु न सिंपे कर्में ।
जो अखंडित रमे । आपणपां ॥ ४५ ॥

जें तो आत्मबोधें तोषला । तरि कृतकार्यु देखैं जाला ।
ह्मणौनि सहजें सांडला । कर्मसंगु ॥ ४६ ॥
तृप्ति जालेयां जैसीं । साधनें सरति आपैसीं ।
देखैं आत्मतुष्टी तैसीं । कर्मे नाहीं ॥ ४७ ॥

नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ।
न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥ १८ ॥

जवं वेरि अर्ज्जुना । तो बोधु न भेटे मना ।
तवं चि येया साधना । भजावें लागे ॥ ४८ ॥

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ।
असक्तो ह्याचरन्कर्म परमाप्नोति पूरुषः ॥ १९ ॥

ह्मणौनि तूं नियतु । सकल कामरहितु ।
होउनियां उचितु । धर्मु राहाट ॥ ४९ ॥
जे स्वकर्मी निष्कामता । अनुसरले गा पार्था ।
ते कैवल्य परम तत्वता । पातले जगीं ॥ १५० ॥

कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ।
लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन्कर्तुमर्हसि ॥ २० ॥

देख पां जनकादिक । कर्मजात अशेष ।
न संडितां चि मोक्षसुख । पावते जाले ॥ ५१ ॥
एया कारणें पार्था । होआवी कर्मीं आस्था ।
हें आणिका ही एका अर्था । उपकारैल ॥ ५२ ॥

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।
स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ २१ ॥

जें आचरतां आपणपेया । देखि लागैल लोका येया ।
तरि चूकैल हा अपाया । प्रसंगें चि ॥ ५३ ॥
देखैं प्राप्तार्थ जाले । जे निष्कामता पातले ।
तेयां हीं कर्तृत्व असें उरलें । लोकांलागि ॥ ५४ ॥

मार्गी अंधासरिसा । पुढां देखणा हीं चाले जैसा ।
अज्ञा प्रकटावा धर्मु तैसा । जाणतेन ॥ ५५ ॥
हां गा जरि ऐसें न कीजे । तरि अज्ञाना काइ बौजे ।
तेहिं कवणी परीं जाणिजे । मार्गातें ॥ ५६ ॥
एथ वडिल जें जें कारिति । तेया नावं धर्मु ठेविति ।
तो चि एर अनुष्ठिति । सामान्य सकल ॥ ५७ ॥
हें ऐसें असे स्वभावें । ह्मणौनि कर्म न संडावें ।
विशेषें आचरावें । लागे संतीं ॥ ५८ ॥

न मे पार्थास्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किंचन ।
नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त्त एव च कर्माणि ॥ २२ ॥

आतां आणिकाचिया गोठी । तुज सांवों काइ किरीटी ।
देखैं मीं चि कीं इये राहाटी । वर्त्तत असे ॥ ५९ ॥
काइ सांकडें काहीं मातें । कि कव्हणें येकें आर्चे ।
अनुचरें मीं कर्मातें । ह्मणसि जरि ॥ १६० ॥
तरि पुरतेपणालागि । आणिकु दुसरा नाहिं जगीं ।
ऐसी सामग्री माझां आंगीं । जाणसी तूं ॥ ६१ ॥
परि स्वधर्मि वर्त्तें कैसा । साकांक्षु कां होये जैसा ।
तेया चि एका उद्देशा । लागौनियां ॥ ६२ ॥

यदि ह्यहं न वर्त्तेयं जातु कर्मण्यतंद्रितः ।
मम वर्त्मानुवर्त्तंते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ २३ ॥

जें भूतजात सकल । असे आह्मां चि अधीन केवल ।
तरि न व्हावें हे बरल । ह्मणौनियां ॥ ६३ ॥
आह्मि पूर्णकाम होउनि । जरि आत्मस्थिती राहुनि ।
तरि प्रजा हे कैसेनि । निस्तरैल ॥ ६४ ॥

उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्यां कर्म चेदहम् ।
संकरस्य च कर्त्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः ॥ २४ ॥

इया आमची वास पावी । मग वर्त्तती परी आणावी ।
ते लौकिकस्थिति आववी । नाशली होईल ॥ १६५ ॥

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वंति भारत ।
कुर्याद्विद्वांस्तथासक्तश्चिकीर्षुर्लोकसंग्रहम् ॥ २५ ॥

ह्मणौनि समर्थु जो एथें । आणि लाणि सर्वज्ञते ।
तेणें सविशेष कर्मातें । त्यजावें ना ॥ ६६ ॥
देखैं फलाचिया आशा । आचरे कां मूर्खु जैसा ।
कर्मिं भरु होआवा तैसा । निराशा ही ॥ ६७ ॥
जें पुडुतीं पुडुतीं पार्था । हे सकललोकसंस्था ।
रक्षणीय गा सर्वथा । ह्मणौनियां ॥ ६८ ॥
मार्गाधारें वर्तावें । विश्व हें मोहरे लावावें ।
अलौकिकां नोहावें । लोकाप्रति ॥ ६९ ॥
जें सायासें स्तन्य सेवी । तें पक्वान्नें केवि जेवी ।
ह्मणौनि बालका जैसीं नेंदावी । धनुर्द्धरा ॥ १७० ॥

न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसंगिनाम् ।
जोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तःसमाचरन् ॥ २६ ॥

तैसी कर्मिं जेया योग्यता । तेया प्रति नैष्कर्म्यता ।
न प्रकटावी खेलतां । आदिकरुनि ॥ ७१ ॥
तेथ सत्क्रिया चि लावावी । ते चि एकि प्रशंसावी ।
नैष्कर्मी हीं दावावी । आचरौनि ॥ ७२ ॥
तेया लोकसंग्रहालागि । वर्त्ततां कर्मसंगीं ।
तो कर्मबंधु आंगीं । वाजैल ना ॥ ७३ ॥

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः ।
अहंकारविमूढात्मा कर्त्ताहमिति मन्यते ॥ २७ ॥

देखैं पुढिलाचें ओझें । जरि आपुलां माथां घेइजे ।
तरि सांधें कां न रुतिजे । धनुर्द्धरा ॥ ७४ ॥

तैसीं शुभाशुभ कर्में । निफजती प्रकृतिधर्में ।
तियें मूर्ख मतिभ्रमें । मी कर्त्ता ह्मणे ॥ ७५ ॥
ऐसा अहंकारारूढ । एकदेशी मूढ ।
तेया परमार्थ गूढ । प्रकटावा ना ॥ ७६ ॥
जें तत्वज्ञाचां ठांइं । तो प्रकृतिभावो नाहिं ।
जेथ कर्मजात पाईं । निफजत असे ॥ ७७ ॥
तो देहाभिमानु सांडूनि । गुणकर्म उल्लखौनि ।
साक्षिभूत होउनि । वर्त्ते देहीं ॥ ७८ ॥

तत्वविसु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः ।
गुणागुणेषु वर्त्तते इति मत्वा न सज्जते ॥ २८ ॥

ह्मणौनि शरीरिं जऱ्हैं होंति । तऱ्हीं कर्मबंधें बाधति ।
जैसा भूतचेष्टा गभस्ती । वेपवे ना ॥ ७९ ॥
एथ कर्में तो चि लिंपे । जो गुणसंभ्रमें वेपे ।
प्रकृतिचेनि आटोपें । वर्त्ततु असे ॥ १८० ॥
इंद्रियें गुणाधारें । राहाटति निजव्यापारें ।
तें परकर्म बलात्कारें । आपादि जो ॥ ८१ ॥

प्रकृतेर्गुणसंमूढाः सज्जंते गुणकर्मसु ।
तानकृत्स्नविदो मंदान्कृत्स्नविन्न विचालयेत् ॥ २९ ॥
मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेतसा ।
निराशीर्निर्ममो भूत्वा युध्यस्व विगतज्वरः ॥ ३० ॥

हें असो आतां प्रस्तुत । सांगिजैल तुज हित ।
तें अर्जुना देउनि चित्त । अवधारिं पां ॥ ८२ ॥
तरि उचितें कर्में आघवीं । तुवां आचरौनि मज अर्पावी ।
परि चित्तवृत्ति हे न्यसावी । आत्मरूपीं ॥ ८३ ॥
हें कर्म मी कर्त्ता । आचरैन मी येया अर्था ।
ऐसा अभिमान झनें चित्ता । रिगों देसी ॥ ८४ ॥

तुवां शरीरपरां नोहावें । कामनाजात सांडावें ।
मग अवसरोचित भोगावे । भोग सकळ ॥ ८५ ॥
आतां कोदंड घेउनि हातीं । आरूढ पां इए रथीं ।
देइं आलिंगन वीरवृत्ती । समाधानें ॥ ८६ ॥
जगीं कीर्त्तितें रूढवीं । स्वधर्माचा मानु वाढवीं ।
येया भारापासौनि सोडवीं । मेदिनी हे ॥ ८७ ॥
आतां पार्था निःशंकु होइं । एया संग्रामा चित्त देइं ।
एथ हें वांचूनि काहीं । करूं नेए ॥ ८८ ॥

ये मे मदमिदं नित्यमनुतिष्ठंति मानवाः ।
श्रद्धावंतो न सूयंते मुच्यंते तेऽपि कर्मभिः ॥ ३१ ॥

ऐसें अनुपरोध मत माझें । जिहिं परमादरें स्वीकारिजे ।
श्रद्धासूं अनुष्ठिजे । धनुर्द्धरा ॥ ८९ ॥
ते हीं सकळ कर्मी वर्त्तत । जाण पां कर्मरहित ।
ह्मणौनि हें निश्चित । करणीय गा ॥ १९० ॥

ये त्वेतदभ्यसूयंतो नानुतिष्ठंति मे मतम् ।
सर्वज्ञानविमूढान्स्तान्विद्धि नष्टानचेतसः ॥ ३२ ॥

नां तरि प्रकृतिमंत होउनि । इंद्रियां लळा देउनि ।
जे हें मत माझें अव्हेरुनि । उपेक्षिति ॥ ९१ ॥
जे सामान्यत्वें विशेषिति । अवज्ञा करूनि देखति ।
कां हा अर्थवादु ह्मणति । वाचाळपणें ॥ ९२ ॥
ते मोहमदिरा भ्रमले । विषयविखें घारले ।
अज्ञानपंकीं बुडाले । निभ्रांत जाणैं ॥ ९३ ॥
देखैं शवाचां हातिं दीधलें । जैसें रत्न कां वायां गेलें ।
नातरि जात्यंधा पाहालें । प्रमाण नोहे ॥ ९४ ॥
कां चंद्राचा उदयो जैसा । उपेगा न वचे चि वायसा ।
मूर्खा विवेकु हा तैसा । रुचैल ना ॥ ९५ ॥

ह्मणौनि ते न मानिति । आणिक निंदा ही करूं लाहाती ।
सांघैं पतंग काइ साहांति । प्रकाशातें ॥ ९६ ॥
तैसे ते पार्था । जे विमुख एया अर्था ।
तिहिंसिं संभापण सर्वथा । करावें ना ॥ ९७ ॥

सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि ।
प्रकृतिं यांति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति ॥ ३३ ॥

ह्मणौनि इंद्रियें इयें एकें । जाणतेन हीं पुरुषें ।
लाळावीं ना कव्तिकें । आदिकरुनि ॥ ९८ ॥
हां गा सर्पेसीं खेळों एईल । कि व्याघ्रसंगु सिद्धी जाईल ।
सांघैं हळाहळ जिरेल । सेविलें काइ ॥ ९९ ॥
देखैं खेळतां अग्नि लाविला । मग तो न संवरे जैसा उधळला ।
तैसा प्रकृती मानु दीधला । भला नोहे ॥ २०० ॥

इंद्रियस्येंद्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।
तयोर्न वशमागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपंथिनौ ॥ ३४ ॥

यऱ्हविं तऱ्हि अर्जुना । एया शरीरा पराधीना ।
कां नाना भोगरचना । मेळवावी ॥ १ ॥
आपण सायासें करुनि बहुतें । सकळें समृद्धिजातें ।
मग उदो अस्तु येयातें । प्रतिपाळावें ॥ २ ॥
मग हें तत्वं पांच मेळावा । शेवीं अनुसरेल निजस्वभावा ।
तेव्हलि ळोकें गिविसावा । सीणु आपुला ॥ ३ ॥
ह्मणौनि केवळ देहभरणँ । ते उघड जाणैं नागवण ।
एयालागि एथें अंतष्करण । देयावें ना ॥ ४ ॥
यऱ्हविं इंद्रियांचिया आर्ता— । सरिसा विखो वोपितां ।
संतोखु किर चित्ता । आपजैल ॥ ५ ॥
परि तो सवंचोराचा सांघातु । जैसा नावं चि येक स्वस्थु ।
जवं नगराचा प्रांतु । सांडिजैना ॥ ६ ॥

बापा विखाचिया मधुरता । झनें आवडि उपजे चित्ता ।
तो परिणामु न विचारितां । सेवावें ना ॥ ७ ॥
देखैं इंद्रियीं कामु असे । तो लावी सुख दुरासे ।
जैसा जलीं मीनु आविसें । भूलविजे ॥ ८ ॥
परि तेया माझारि गलु आहे । तो प्राणातें घेउनि जाये ।
तो जैसा ताउवा नोहे । झांकवलपणें ॥ ९ ॥
तैसें अभिलाषें एणें कीजैल । जरि विषयांची आश धरिजैल ।
तरि वरपडेयां होइजैल । क्रोधानला ॥ २१० ॥
जैसा कवलूनियां पारधी । घातेचिये संधी ।
आणि मृगातें बुद्धी । साधावेया ॥ ११ ॥
एथ तैसी चि परि आहे । झणौनि तुज हा संसर्गु नोहे ।
पार्था दोन्हीं कामक्रोध हे । घातक जाणैं ॥ १२ ॥
झणौनि आश्रो हा न करावा । मनीं हीं आठौ न धरावा ।
एकु निजवृत्तिचा उल्लावा । नाशौं नेदीं ॥ १३ ॥

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥ ३५ ॥

आगा स्वधर्मु हा आपुला । जन्हैं कां कठिणु जाला ।
तन्हैं हा चि अनुष्ठिला । भला देखैं ॥ १४ ॥
एरु आचारु जो परावा । तो देखतां किर बरवा ।
परि आचरतेनि आचरावा । आपुला चि ॥ १५ ॥
सांघैं शूद्रगृहीं आघवीं । जन्हैं पक्कान्नें आथि बरवीं ।
तियें द्विजें केवि सेवावीं । दुबला जन्हैं ॥ १६ ॥
हें अनुचित कैसेनि कीजे । अप्राप्य केवि इछिजे ।
अथवा इछिलें हीं पाविजे । विचारि पां ॥ १७ ॥
तारि लोकाचीं धवलारें । देखौनियां मनोहरें ।
असतीं तण्हारें । सांडावीं केवि ॥ १८ ॥

हें असो वनिता आपुली । कुरूप जर्‍हैं जाली ।
तर्‍हैं भोगितां ते चि भली । जिया परीं ॥ १९ ॥
तेवि आवडेतैसा सांकडु । आचरतां जर्‍हीं दुवाडु ।
तर्‍हीं स्वधर्मे चि सुरवाडु । पारत्रिकिं ॥ २२० ॥
हा गा शर्करा आणि दूध । हें गौल्य किर होये प्रसिद्ध ।
परि कृमिदोषीं विरुद्ध । घेपे केवि ॥ २१ ॥
ऐसेनि हिं जरि सेविजैल । तरि ते अलुकी चि आगा उरैल ।
जें तें परिणामीं पथ्य नव्हैल । धनुर्द्धरा ॥ २२ ॥
ह्मणौनि आणिकांसि जें विहित । आणिक आपणेया अनुचित ।
तें नाचरावें जरि हित । विचारिजे ॥ २३ ॥
एया स्वधर्मातें अनुष्ठितां । जरि वेचु होईल जीविता ।
तो ही नीका वर उभयता । दीसतसे ॥ २४ ॥

अर्जुन उवाच ॥

अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः ।
अनिच्छन्नपि वार्ष्णेय बलादिव नियोजितः ॥ ३६ ॥

ऐसें समस्तसुराशिरोमणी । बोलिले जेथ शारंगपाणी ।
तेथ अर्ज्जुनु ह्मणे विनवणी । आथि देवा ॥ २५ ॥
हें जें जें तुह्मीं सांघितलें । तें सकल किर मियां परिसिलें ।
परि आतां पूसैन काहीं आपुलें । अपेक्षित ॥ २६ ॥
तरि देवा हें कैसें । जें ज्ञानियां हीं स्थिति भ्रंशे ।
मार्गु सांडूनि अनारिसें । चालत देखों ॥ २७ ॥
सर्वज्ञ जे ही होंति । हेय उपादेय जाणति ।
ते ही परधर्मी व्यभिचरति । कवणें गुणें ॥ २८ ॥
बीजा आणिक भूसा । अंधु निवाडु नेणे कां जैसा ।
नाव येक देखणा हीं तैसा । बरले कां पां ॥ २९ ॥

जे असता संगु सांडिति । ते चि संसर्गु करितां न धांति ।
वनवासी ही सेविति । जनपदातें ॥ २३० ॥
आपण तरि पलति । सर्वस्वें पाप चुकविति ।
परि बलिवंडें सूइजति । तेया चि माझि ॥ ३१ ॥
जेयाची घेंति विवसी । तें जडौनि ठाके जींवेंसीं ।
चुकविति ते गिंवसी । तेयाते चि ॥ ३२ ॥
ऐसा बलात्कारु एकु दीसे । तो कोणाचा एथ असे ।
हें बोलावें हृषीकेशें । पार्थु ह्मणे ॥ ३३ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

> **काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ।**
> **महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम् ॥ ३७ ॥**

तवं हृदयकमलरामु । जो योगियांचा कामु ।
तो ह्मणतु असे पुरुषोत्तमु । सांघोनि आइकैं ॥ ३४ ।
तरि हे कामक्रोध पांईं । जेयांतें कृपेचा सांठोवा नाहीं ।
हे कृतांताचां ठांइं । मानिजति ॥ ३५ ॥
हे ज्ञाननिधीचे भूवंग । हे विषयरानिचे वाघ ।
भजनमार्गिचे मातंग । मारक हे ॥ ३६ ॥
हे देहदुर्गिचे डोंड । इंद्रियग्रामिचे कोंढ ।
एयांचे व्यामोहादिक धवड । जगावरि ॥ ३७ ॥
हे रजोगुणा मानेयाचे । समूल ऐसे आग्वलिचे ।
धायेपण येयांचें । अविद्या केलें ॥ ३८ ॥
हे रजाचे किर जाले । परि तमासि पढियंते भले ।
तेणें निजपद एयांसि दीधले । प्रमादजात ॥ ३९ ॥
हे मृत्युचां ठान घरीं । मानिजति निकिया परीं ।
जें जीविताचे वैरी । ह्मणौनियां ॥ २४० ॥

जियां भूकेळियां आंविसा । हें विश्व न पुरे चि घांसा ।
तिया कुळवाडि एया चि आशा । चाळिजत असे ॥ ४१ ॥
कवतिकें कवलितां मुष्टि । जिये चौदा ही भुवनें थेंकुटीं ।
ते भ्रांति तियेची धाकुटी । ह्मणौनि सरे । ४२ ॥
जे लोकत्रयाचें भातुकें । फार करीति खाये कवतिकें ।
ते दासिपणाचेनि बिकें । तृष्णा जिए ॥ ४३ ॥
हें असो मोहें मानिजे । एयांतें अहंकारें घेपेदीजे ।
जेणें जग आपुलि भोंजें । नाचविजत असे ॥ ४४ ॥
नेणसि सत्याचा भोकसा काढिला । मग अकृत्य तणकुटा भरिला ।
तो दंभु नव्हे रूढविला । लोकीं इहीं ॥ ४५ ॥
साध्वी शांति नागविली । माया मांगि श्रिंघारिली ।
तिचेकरवि विटाळविली । इहीं साधुवृंदें ॥ ४६ ॥
एहीं विवेकाची त्राये फेडिली । वैराग्याची खाल काढिली ।
जींतेया मान मोडिली । उपशमाची ॥ ४७ ॥
इहीं संतोखवन खांडिलें । धैर्यदुर्ग पाडिलें ।
आनंदरोप सांडिलें । उपडूनियां ॥ ४८ ॥
इहीं बोधाची चोपि लुसिली । सुखाची लीपि पूसिली ।
चिन्हारीं आगि सूदली । तापत्रयां ॥ ४९ ॥
हे आंगा तरि घडलें । जीवीं चि आथि जडले ।
परि नांतुडति गिविसिले । ब्रह्मादिकां ॥ २५० ॥
हे चैतन्याचां सेजारीं । वसति ज्ञानाचां एकहारीं ।
ह्मणौनि प्रवर्त्तले मारीं । संवरति ना ॥ ५१ ॥
हे जलेंविण बुडलिति । आगीविण जालिति ।
न बोलत कवलिति । प्राणियातें ॥ ५२ ॥
हे शस्त्रेंविण साधिति । दोरेंविण बांधिती ।
ज्ञानियां तरि वधीति । पैज घेउनि ॥ ५३ ॥

हे भिखलेंविण रोविति । पासिकेविण गावत्ति ।
हे कोण्हा हीं जोगे नव्हती । आंतुवटपणें ॥ १४ ॥

धूमेनाव्रियते वह्निर्यथादर्शो मलेन च ।
यथोल्बेनावृतो गर्भस्तथा तेनेदमावृतम् ॥ ३८ ॥

जैसी चंदनाची मूली । गिवंसूनि घेपे व्याली ।
ना तारि उल्बाची खोली । गर्भस्थासी ॥ ५५ ॥
कां प्रभाविण भानु । धूमेंविण हुताशनु ।
जैसा दर्पणु मलहीनु । कहीं चि नसे ॥ ५६ ॥
तैसें एहींविण एकलें । आह्मीं ज्ञान नाहीं देखिलें ।
जैसें कोंडेनियां गुंतलें । बीज निफजे ॥ ५७ ॥

आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा ।
कामरूपेण कौंतेय दुःपूरेणानलेन च ॥ ३९ ॥

तैसें ज्ञान तारि विशुद्ध । परि एहिं दीसे प्रवद्ध ।
ह्मणौनि तें अगाध । होउनि ठेलें ॥ ५८ ॥
आदि एयातें जीणावें । मग तें ज्ञान पावावें ।
तंव एयां काहीं न प्रभवे । रागद्वेषां ॥ ५९ ॥
एयांतें साधावेया लागि । जें बल बाणिजे आंगीं ।
तें इंधन जैसें आगी । साव्राउ होये ॥ २६० ॥

इंद्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ।
एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम् ॥ ४० ॥

तैसे उपाये कीजति जे जे । ते येयांसी चि होंति विरजे ।
ह्मणौनि हटियांतें जीणिजे । ईहीं चि जगीं ॥ ६१ ॥
ऐसेया ही सांकडा बोला । एकु उपाउ असे भला ।
तो कारि पां जारि आंगवला । सांघेन तुज ॥ ६२ ॥

तस्मात्त्वमिंद्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ।
पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम् ॥ ४१ ॥

तरि एयांचा पहिला कुरुठा इंद्रियें । जेथौनि प्रवृत्ति कर्मातें विये ।
आदीं निर्दळूनि घालीं तियें । सर्वथैव ॥ ६३ ॥
मग मनाची धावं पारुखेल । आणिक बुद्धी सोडवण होईल ।
एतुलेनि तागा एयां मोडेल । पापियांचा ॥ ६४ ॥
हे आंतरौनि जरि फीटले । तरि निभ्रांत जाण निवटले ।
जैसें रश्मीविण उरलें । मृगजल नाहीं ॥ ६५ ॥
तैसे रागद्वेष जरि निमाले । तरि ब्रह्मिचें स्वाराज्य आलें ।
मग भोगी सुख आपुलें । आपण चि ॥ ६६ ॥

इंद्रियाणि पराण्याहुरिंद्रियेभ्यः परं मनः ।
मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥ ४२ ॥
एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ।
जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ॥ ४३ ॥

जे गुरुशिष्याची गोठी । पदपिंडाची गाठी ।
तेथ स्थिर होउनि नुठी । कव्हणी कालीं ॥ ६७ ॥
ऐसें सकल सिद्धांचा राउ । देवी लक्ष्मीयेचा नाहो ।
राया आइकैं देवदेउ । बोलता जाला ॥ ६८ ॥
आतां पुनरपि तो अनंतु । आद्य एकि मातु ।
सांघेल तेथ पांडुसुतु । प्रश्नु करिल ॥ ६९ ॥
तेया बोलाचा हान पाडु । कां रसवृत्तिचा निवाडु ।
जेणें श्रोतेयां होईल सुरवाडु । श्रवणसुखाचा ॥ २७० ॥
ज्ञानदेउ ह्मणे निवृत्तिचा । चांगु उवाउ धरूनु उन्मेषाचा ।
मग हा संवादु हरिपार्थाचा । भोगां बापा ॥ २७१ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे **कर्मयोगो** नाम तृतीयोऽध्यायः ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

ज्ञानेश्वरी

अध्याय चौथा

आजि श्रवणेंद्रिया पीकलें । जेणें हे गीतानिधान देखिलें ।
आतां स्वप्न चि हें तूकलें । साचा संरिसें ॥ १ ॥
आदी चि विवेकाची गोठी । वारि प्रतिपदी कृष्णु जयाजेठी ।
आणिं भक्तराजु किरीटी । परिसतसे ॥ २ ॥
जैसा पंचमालापु सुगंधु । किं परिमलु आणि सुस्वादु ।
भला जाला विनोदु । कथेचा इये ॥ ३ ॥
कैसी आगलीक दैवांची । जें गंगा जोडली अमृताची ।
हो काज तपें श्रोतेयांचीं । फला आलीं ॥ ४ ॥
आतां इंद्रियजात आघवें । तेणें श्रवणाचें घर रिगावें ।
मग संवादसुख भोगावें । गीताख्य हें ॥ ५ ॥
हा अतिशयो अतिप्रसंगें । सांडूनि कथा चि ते सांघैं ।
जें कृष्णार्जुन दोघै । बोलत होते ॥ ६ ॥
तेन्हलि संजयो रायातें ह्मणे । अर्जुनु अधिष्ठिला दैवगुणें ।
जें अतिप्रीतीं नारायणें । बोलिजत असे ॥ ७ ॥
देवी लक्ष्मी येतुली जवलिक । पारि तेही यया प्रेमाचें नेदखे चि मुख ।
आजि कृष्णस्नेहाचें पीक । ययातें चि आथि ॥ ८ ॥
सनकादिकांचेया दुरासा । वाढिनलेया किर बहुवसा ।
परि तियाही येणें मानें एषा । येंती चि ना ॥ ९ ॥

यया जगदीश्वराचें प्रेम । येथ दीसतसे निरूपम ।
कैसें पार्थे येणें सर्वोत्तम । पुण्य केलें ॥ १० ॥
हो काज येयाचेया प्रीती । हा अमूर्त्तु आला व्यक्ती ।
मज येकत्रंकिचिया स्थिती । आवडतसे ॥ ११ ॥
यन्हविं योगियां नाडले । वेदार्थासि नाकले ।
जेथ ध्यानाचे डोले । पावतिना ॥ १२ ॥
तें हा स्वरूप । जें अनादि निष्कंप ।
पारि कवणें मानें सकृप । जालां असे ॥ १३ ॥
हा त्रैलोक्यपटाची घडी । आकाराची पैल थडी ।
आइकैं कैसा ययाचिया आवडी । आवरला असे ॥ १४ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम् ।
विवस्वान् मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥ १ ॥

मग ह्मणे पांडुसुता । हा चि योगु आह्मीं विवस्वता ।
कथिला परि ते वार्त्ता । बहुतां दिसांची ॥ १५ ॥
मग तेणें विवस्वतें रवी । हे चि योगस्थिति आघवी ।
निरोपिली बरवी । मनूप्रति ॥ १६ ॥
मनू आपण अनुष्ठिली । मग इक्ष्वाकूसि उपदेशिली ।
ऐसी परंपरा विस्तारली । आद्य हे ॥ १७ ॥

एवं परंपराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ।
सकालेनेह महता योगो नष्टः परंतप ॥ २ ॥

मग आणिक ही या योगातें । राजरुषी जाले जाणते ।
पारि तेथौनि आतां सांप्रतें । नेणिजे हा ॥ १८ ॥
जें प्राणियां कामीं भरु । देहा चि वरि आदरु ।
बहुत करूनि विसरू । आत्महिताचा ॥ १९ ॥
अविट नाथिली आस्थाबुद्धि । विषयसुख चि परमावधी ।

जीउ तैसा उपाधि । आवडे लोकां ॥ २० ॥
यऱ्हवि तऱ्ही खवणेयाचां गात्रीं । पाटाउवें काइ करावीं ।
सांघैं जात्यंधा रवि । काजा आथि ॥ २१ ॥
कां बहिरांचिये आस्थानीं । कऱ्हणीं गीतातें हानमानी ।
कीं कोल्हेयां चंदनीं । आवडि उपजे ॥ २२ ॥
पैं चंद्रोदया आरौते । जेयांचे डोळे फूटति असते ।
ते काउले केवि चंद्रातें । ओळखति ॥ २३ ॥
तैसी वैराग्याची सीवं नेदखति । जे विवेकाची भाष नेणति ।
ते मूर्ख केवि पावती । ईश्वरातें ॥ २४ ॥
कैसा नेणों मोहो वाढीनला । तेणें बहुते येकु वेळु गेला ।
ह्मणौनि योगु हा लोपला । लोकीं इये ॥ २५ ॥

स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः ।
भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम् ॥ ३ ॥

तो चि हा आजि आतां । तुजप्रती कुंतीसुता ।
सांघितला आह्मीं तत्वता । भ्रांति न करीं ॥ २६ ॥
हें जीविचें गा गुज । परि न ऱ्हाइजे चि तूज ।
जें पढियंसि तूं मज । ह्मणोनियां ॥ २७ ॥
तूं प्रेमाचा पूतला । भक्तिचा जीवाला ।
मैत्रियेची कला । धनुर्द्धरा ॥ २८ ॥
तूं अनुसंगाचा ठाओ । आतां तुज काइ राहों ।
जऱ्हीं संग्रामारूढ आहों । जालों आह्मीं ॥ २९ ॥
तऱ्हीं नावेक हें साहावें । गाजाबज्य ही धरावें ।
परि तूझें अज्ञानतत्व हरावें । लागे आदीं ॥ ३० ॥

अर्जुन उवाच ॥

अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः ।
कथमेतद्विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति ॥ ४ ॥

तवं अर्जुनु ह्मणे हरी । माये आपुलेयाचा स्नेहो करीं ।
एथ विस्मयो काइ अवधारीं । कृपानिधी ॥ ३१ ॥
तूं सर्वसारश्रांताची साउली । अनाथांची माउली ।
आमतें किर प्रसवली । तूझी चि कृपा ॥ ३२ ॥
देवा पांगूळ एकाधें वीजे । तरि जन्मौनि जोजारु साहिजें ।
हें बोलों काइ तूझें । तुज चि पुढां ॥ ३३ ॥
आतां पूसैन जें मीं कांहीं । तेथ नीकें चित्त देईं ।
तेविं चि देवें कोपावें नाहीं । बोला एका ॥ ३४ ॥
तरि मागीलकी जे वार्त्ता । तुवां सांघितली होंती अनंता ।
ते नावेक मज चित्ता । येचिना ॥ ३५ ॥
जें तो विवस्वतु ह्मणिजे काइ । ऐसें हें वडिलां हीं ठाउवें नाहीं ।
तरि तुवां चि केवि पाईं । उपदेशिला ॥ ३६ ॥
तो आइकिजे बहुतां काळांचा । आणि तूं तवं कृष्णा सांपेचा ।
ह्मणौनि गा इये मातूचा । विसंवादु ॥ ३७ ॥
तेविं चि चरित्र देवा तूझें । आपण कांहीं नेणिजे ।
हें लटिकें केविं ह्मणिजे । येकी हेळां ॥ ३८ ॥
परि हे चि मातु आघवी । मो परिसें तैसी सांघावी ।
जें तुवां चि तेया रवी । उपदेशु केला ॥ ३९ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन ।
तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप ॥ ५ ॥

तवं कृष्णु ह्मणे पांडुसुता । तो वैवस्वतु जैं होंता ।
तें आह्मी नसों ऐसी चित्ता । प्रतीति तुज ॥ ४० ॥
तरि तूं गा हें नेणसी । पैं जन्में आह्मां तुह्मांसि ।
बहुतें गेलीं परि न स्मरसी । आपुलीं तूं ॥ ४१ ॥

मी जेणें जेणें अवसरें । जें जें होउनि अवतरें ।
तें समस्त हीं स्मरें । धनुर्द्धरा ॥ ४२ ॥
ह्मणौनि हें आघवें । मागील मज आठवे ।
मी अजुही परि संभवें । प्रकृतियोगें ॥ ४३ ॥

अजोऽपि सन्नव्ययात्मा भूतानामीश्वरोऽपि सन् ।
प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय संभवाम्यात्ममायया ॥ ६ ॥

माझें अव्यक्तत्व न नशे । परि होणें जाणें एक दीसे ।
तें प्रतिबिंबे मायावशें । स्वस्वरूपीं ॥ ४४ ॥
माझी स्वतंत्रता न मोडे । परि कर्माधीनु ऐसा आवडे ।
तें हीं भ्रांतिबुद्धी तरि घडे । यऱ्हवि नाहिं ॥ ४५ ॥
जें येक चि दीसे दुसरें । तें दर्पणाचेनि आधारें ।
यऱ्हवि काइ वस्तुविचारें । दूजें आहे ॥ ४६ ॥
तैसा अमूर्तु चि मीं किरीटी । परि प्रकृतितें जैं अधिष्ठीं ।
तैं साकारपण नटीं । काजा येया ॥ ४७ ॥

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।
अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥ ७ ॥

जें धर्मजात आघवें । युगीं युगिं मियां चि रक्षावें ।
ऐसा ओघु हा स्वभावें । आद्यु असे ॥ ४८ ॥
ह्मणौनि अजत्व परौतें ठेवीं । मीं अव्यक्तपण हीं नाठवि ।
जेव्हलि धर्मातें अभिभवी । अधर्मु हा ॥ ४९ ॥
तेव्हलि आपुलेयाचेनि कैवारें । मी साकारु होउनि अवतरें ।
मग अज्ञानाचें आंधारें । गीळूनि घाली ॥ ५० ॥

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।
धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगेयुगे ॥ ८ ॥

अधर्माची अवधि तोडीं । दोषांचें लिहिलें फेडीं ।
सज्जनाकरवि गुढी । उभवीं मीं ॥ ५१ ॥

दैत्यांचीं कुलें नाशीं । सांधूचा मानु गिवसीं ।
धर्मासि नीतीसीं । सेस भरीं ॥ ५२ ॥
मी अविवेकाची काजली । फेडूनि विवेकुदीपु उजलीं ।
तैं योगियां पाहे दिवाली । निरंतर ॥ ५३ ॥
स्वसुखें विश्व कोंदे । धर्मांचें जगीं नांदे ।
भक्तांसि होंति दोंदें । सात्विकाचीं ॥ ५४ ॥
तैं पापाचा अचलु फीटे । पुण्याची पाहाट फूटे ।
जैं मूर्त्ति माझी प्रकटे । पांडुकुमरा ॥ ५५ ॥
येयां ऐसेयां काजालागि । अवतरिजें गा युगीं युगीं ।
परि हें चि वोलखे जो जगीं । तो विवेकिया ॥ ५६ ॥

जन्मकर्मच मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्वतः ।
त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन ॥ ९ ॥

माझें अजत्व जन्मणें । अक्रियता चि करणें ।
अविकार जो जाणे । तो मुक्तु मानी ॥ ५७ ॥
तो चालिला संगें न चले । देहिचा देहा नाकले ।
मग पंचत्वीं तवं मिले । माझां चि रूपीं ॥ ५८ ॥

वीतरागभयक्रोधाः मन्मया मामुपाश्रिताः ।
बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः ॥ १० ॥

यन्हविं तन्हीं परापर न शोचिति । जे कामनाशून्य होंती ।
वाटा केन्हलि न वचति । क्रोधाचिये ॥ ५९ ॥
जे मियां सदा आथिले । माझियाचि सेवा जियाले ।
कां आत्मबोधें तोखले । वीतराग ॥ ६० ॥
जे तपोतेजाचे राशी । कां येकायतन ज्ञानासी ।
जे पवित्रता तीर्थासि । तीर्थरूप ॥ ६१ ॥
ते मद्भावा साहाजें आले । मी ते चि होउनि ठेले ।
जें मंज तेयां उरले । पदर नाहीं ॥ ६२ ॥

सांवें पितलेची गंधिकालिक । फीटली होये निःशेष ।
तें सुवर्णवाइ आणिक । जोडूं जाइजे ॥ ६३ ॥
तैसे यमनियमीं कडसले । जे तपोज्ञानीं चोखालले ।
ते मी ते चि जाले । एथ संशयो काइसा ॥ ६४ ॥

ये यथा मां प्रपद्यंते तांस्तथैव भजाम्यहं ।
मम वर्त्माऽनुवर्तंते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ ११ ॥

यन्हवि तन्हीं पाहीं । जे जैसे माझां ठांई ।
भजति तेयां मीं हीं । तैसाचि भजें ॥ ६५ ॥
देखें मनुष्यजात सकल । हें स्वभावता चि भजनशील ।
जालें असे केवल । माझां ठांई ॥ ६६ ॥

कांक्षंतः कर्मणां सिद्धिं यजंत इह देवताः ।
क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥ १२ ॥

परि ज्ञानेंविण नाशलें । जें बुद्धिभेदासि आलें ।
तेणें एकीं कल्पलें । अनेकत्व ॥ ६७ ॥
ह्मणौनि अभेदा भेदु देखति । अनामा नामें ठेविति ।
देवो देवी ह्मणती । अवाच्यातें ॥ ६८ ॥
जें सर्वत्र सदा सम । तेथ विभाग अधमोत्तम ।
मतिवसें संभ्रम । विवंचिती ॥ ६९ ॥
मग नाना हेतूप्रकारें । यथोचितें उपचारें ।
मानलीं देवतांतरें । उपासिति ॥ ७० ॥
तेथ जें जें काहीं अपेक्षित । तें तैसेंचि पावती समस्त ।
परि तें कर्मसिद्ध निश्चित । ओळख तूं ॥ ७१ ॥
बांचूनि देतें घेतें आणिक । निभ्रांत नाहीं सम्यक ।
येथ कर्म चि फलसूचक । मनुष्यलोकीं ॥ ७२ ॥
जैसें क्षेत्रीं जें पेरिजे । तें वांचौनि आन न निफजे ।
कां पाहिजे तें चि देखिजे । दर्पणाधारें ॥ ७३ ॥

ना तरि कडेयासि तळवटीं । जैसा आपुला चि बोलु किरीटी ।
पडिसादा होउनि उठी । निमित्तयोगें ॥ ७४ ॥
तैसा समस्तां यां भजनां । मी साक्षिभूतु अर्जुना ।
येथ प्रतिस्फले ते भावना । आपुलाली ॥ ७५ ॥

चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः ।
तस्य कर्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्ययम् ॥ १३ ॥

आतां यया चि परीं जाण । हे च्यारही वर्ण ।
सृजिले मियां गुण- । कर्मविभागें ॥ ७६ ॥

न मां कर्माणि लिंपंति न मे कर्मफले स्पृहा ।
इति मां योऽभिजानाति कर्मभिर्न स बध्यते ॥ १४ ॥

हें मज चि तत्र जालें । परि मियां नाहीं केलें ।
ऐसें साच जेणें देखिलें । तो सूटला गा ॥ ७७ ॥

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ।
कुरु कर्मैव तस्मात्त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतम् ॥ १५ ॥

जें प्रकृतिचेनि आधारें । गुणाचेनि व्यभिचारें ।
कर्में तदनुसारें । विवंचलि ॥ ७८ ॥
येथ येक चि हें धनुष्पाणी । पारि जालें गा चहूवर्णी ।
ऐसी गुणकर्मि कडसणी । केली साहाजें ॥ ७९ ॥
ह्मणौनि आइकें पार्था । हे वर्णभेद संस्था ।
मी करिता नोहें सर्वथा । तें यया चि हेतू ॥ ८० ॥
मागील मुमुक्ष जे होते । तिहीं ऐसें चि जाणोनियां मातें ।
कर्मे केलीं समस्तें । धनुर्द्धरा ॥ ८१ ॥
परि तियें बीजें जैसीं दग्धलीं । कां नुगवती चि पेरिलीं ।
तैसिं कर्मे चि तेयां जालीं । मोक्षहेतू ॥ ८२ ॥

किं कर्म किमकर्मेति कवयोऽप्यत्र मोहिताः ।
तत्ते कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् ॥ १६ ॥

येथ आणिक ही एक अर्जुना । हे कर्माकर्मविवेचना ।
आपुलिये चाडे सज्ञाना । योग्य नव्हे ॥ ८३ ॥
कर्म ह्मणिजे तें कवण । अथवा अकर्मा काय लक्षण ।
ऐसें विचारितां विचक्षण । गुंपौनि ठेले ॥ ८४ ॥
जैसें कां कुडें नाणें । खरेयाचेनि सारिखेपणें ।
डोळेयांचें हीं पाहाणें । संशइं घाली ॥ ८५ ॥
तैसें नैष्कर्म्यतेचेन भ्रमें । गिवसिजत आहाति कर्मे ।
जिहीं दूजी शृष्टी मनोधर्मे । करूं शकती ॥ ८६ ॥
वांचूनि मूर्खाची गोठि काइसी । एथ मोहलले गा क्रांतदर्शी ।
ह्मणौनि तेंचि आतां परिहसैं । सांधेन तुज ॥ ८७ ॥

कर्मणोह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः ।
अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः ॥ १७ ॥

तरि हें कर्म ह्मणिजे स्वभावें । जेणें हा विश्वाकारु संभवे ।
तें सावेव आदीं जाणावें । लागे एथ ॥ ८८ ॥
मग वर्णाश्रमासि उचित । जें विशेष कर्म विहित ।
तें ही ओळखावें निश्चित । उपेगेंसीं ॥ ८९ ॥
पाठिं जें निषिद्ध ह्मणिपे । तें ही बुझावें स्वरूपें ।
येतुलेनि येथ काहीं न गूंपे । आपैसें चि ॥ ९० ॥
यऱ्हवि जग हें कर्माधीन । ऐसी व्याप्ति याची गहन ।
परि तें असो आइकैं चिन्ह । प्राप्ताचें ॥ ९१ ॥

कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि च कर्म यः ।
स बुद्धिमान् मनुष्येषु स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत् ॥ १८ ॥

जो सकळ कर्मिं वर्त्ततां । देखे निष्कर्मता ।
कर्मसंगें निरासता । फळाचिया ॥ ९२ ॥
आणि कर्तव्यते लागि । जेया दूसरें नाहिं जगिं ।
ऐसी नैष्कर्म्यता तरि चांगी । बोधला असे ॥ ९३ ॥

यस्य सर्वे समारंभाः कामसंकल्पवर्जिताः ।
* ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पंडितं बुधाः ॥ १९ ॥

पारे क्रियाकलापु आघवा । आचरतु दीसे बरवा ।
तारे तो इहीं चिन्हीं जाणावा । ज्ञानियां गा ॥ ९४ ॥
जैसा जो जलापासिं उभा ठाके । तो जन्हें आपणपें जलामाजि देखे ।
तन्हीं निभ्रांत ओळखे । ह्मणे मीं वेगला आहें ॥ ९५ ॥
अथवा नावे हान रिगे । तो थडियेचे रुंखजात देखे वेगें ।
साचोकारें पाहों लागे । तवं रुख ह्मणे अचल ॥ ९६ ॥
तैसें सकल कर्मी असणें । तें फुडें मानूनिया वायाणें ।
मग आपणपां जो जाणे । नैष्कर्म्यता ॥ ९७ ॥
आणि उदोअस्तुचेनि प्रमाणें । जैसें न चलतां सूर्या चालणें ।
तैसें नैष्कर्म्यत्वीं जाणे । कर्म जो गा ॥ ९८ ॥
तो मनुष्यासारिखा आवडे । परि मनुष्यत्व तेयासि न घडे ।
जैसें जलाधारें न बुडे । भानुबिंब ॥ ९९ ॥
तेणें न पांतां विश्व देखिलें । न कारितां सर्व केलें ।
न भोगितां भोगिलें । भोग्यजात ॥ १०० ॥
येके ठांइं बैसला । परि सर्वत्र तो चि गेला ।
हें असो विश्व जाला । देंहें चि तो ॥ १ ॥
जेया पुरुषाचां ठांइं । कर्माचा तारे खेदु नाहीं ।
पारे फलापेक्षा काहीं । संचरेना ॥ २ ॥
आणि हें कर्म मी करीन । अथवा आदारेलें सिद्धी नेईन ।
येणें संकल्पें हीं जेयाचें मन । विटाले ना ॥ ३ ॥
ज्ञानाग्नीचेनि मुखें । जेणें जालिलीं कर्मे अशेषें ।
तो ब्रह्मचि मनुष्यवेखें । ओळख तूं ॥ ४ ॥

त्यक्त्वा कर्मफलासंगं नित्यतृप्तो निराश्रयः ।
कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव किंचित् करोति सः ॥ २० ॥

जो शरीरीं उदासु । फलभोगीं निरासु ।
नित्यता उल्हासु । होउनि असे ॥ ५ ॥
जो संतोषाचा गाभारा । आत्मबोधाचेया उगरा ।
पुरे न ह्मणे चि धनुर्द्धरा । आरोगितां ॥ ६ ॥
कैसा अधिकाधीक आवडी । घेंत महासुखाची गोडी ।
सांडौनि आशा सींकु खंडी । अहंभावाची ॥ ७ ॥

निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ।
शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ २१ ॥

ह्मणौनि अवसरें जें जें पावे । तेणें चि तो सुखावे ।
जेया आपुलें आणि परावें । दोन्ही नाहीं ॥ ८ ॥
तो दीठी जें पाहे । तें आपण चि होउनि जाये ।
आइके तें आहे । तो चि जाला ॥ ९ ॥
चरणीं हान चाले । कां मुखें जें जें बोले ।
ऐसें चेष्टाजात तेतुलें । आपण चि जो ॥ ११० ॥

यदृच्छा लाभसंतुष्टो द्वंद्वातीतो विमत्सरः ।
समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबद्ध्यते ॥ २२ ॥

हें असो विश्वें पाइं । जेया आपणपें वांचूनि नाहीं ।
कर्म तें कवण काइ । बाधी तेयातें ॥ ११ ॥
आणि हा मत्सरु जेथ उपजे । तें नुरे चि तेया दूजें ।
तो निर्मत्सरु काइ ह्मणिजे । बोलवरी ॥ १२ ॥

गतसंगस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ।
यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते ॥ २३ ॥

ह्मणौनि सर्वा परीं जो मुक्तु । तो सकर्मु चि कर्मरहितु ।
सगुणु परि गुणातीतु । येथ भ्रांति नाहीं ॥ १३ ॥
तो देहसंगें तरि असे । पारि चैतन्या सारिखा दीसे ।
पाहातां परब्रह्माचेनि कसें । चोखालु भला ॥ १४ ॥

ऐसा ही तो कवतिकें । जरि कर्में करी यज्ञादिकें ।
तरि तियें लया जांति अशेषें । तेयाचां चि ठांइं ॥ १५ ॥
अकालिचीं अभ्रें जैसीं । ऊर्मीविण आकाशीं ।
हारपति आपैसीं । उदैलीं सांतीं ॥ १६ ॥
तैसिं विधिविधानरहितें । जन्हीं आचरला तो समस्तें ।
तन्हीं तियें ऐक्यभावें ऐक्यातें । पावतील ॥ १७ ॥
जें हें हवन मी होता । कां इये यज्ञीं हा भोक्ता ।
ऐसी बुद्धीसि नाहीं भिन्नता । ह्मणौनियां ॥ १८ ॥
जें यष्टा यज्ञ यजावें । ते हविमंत्रादीक आघवें ।
तो देखे अविनाभावें । आत्मबुद्धी ॥ १९ ॥

> ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतं ।
> ब्रह्मैव तेन गंतव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥ २४ ॥

ह्मणौनि ब्रह्म तें चि कर्म । ऐसें बोधा आलें जेया सम ।
तेया कर्तव्य तें नैष्कर्म्य । धनुर्द्धरा ॥ १२० ॥
आतां अविवेककुमारत्वा मूकलें । जेयां विरक्तीचें पाणिग्रहण जालें ।
मग उपासन जिहिं आणिलें । योगाग्नीचें ॥ २१ ॥
जे यजनशील अहर्निशीं । जिहीं अविद्या हवीली मनेंसीं ।
गुरुवाक्य हुताशीं । हवन केलें ॥ २२ ॥
तिहीं योगाग्नीकिं यजिजे । तो दैवयज्ञु बोजे ।
तेथ आत्मसुख कामिजे । पांडुकुमरा ॥ २३ ॥

> दैवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्युपासते ।
> ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनैवोपजुव्हति ॥ २५ ॥

आतां अवधारीं सांघैन आणिक । जे ब्रह्माग्निक साग्निक ।
तेयांतें यज्ञें चि यज्ञु देख । उपासिजे ॥ २४ ॥
एक संयमाग्नी होत्री । ते युक्तित्रयाचां मंत्रीं ।
यजन करिति पवित्रीं । इंद्रियद्रव्यीं ॥ २५ ॥

श्रोत्रादीनींद्रियाण्यन्ये संयमाग्निषु जुव्हति ।
शब्दादीन् विषयानन्ये इंद्रियाग्निषु जुव्हति ॥ २६ ॥

एकां वैराग्यरवी वितळलें । तवं संयती विहार केले ।
तेथ अपावृत जाले । इंद्रियानल ॥ २६ ॥
तिहिं विरक्तिची ज्वाला घेतली । तवं विकारांचीं इंधनें पलिपलीं ।
तेथ आशाधूमें सांडिलीं । पांचै कुंडें ॥ २७ ॥
मग वाक्यविधीचिया निरिविडी । विषयाहुती उदंडीं ।
हवन केलें कुंडीं । इंद्रियाग्नीचां ॥ २८ ॥

सर्वाणींद्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ।
आत्मसंयमयोगाग्नौ जुव्हति ज्ञानदीपिते ॥ २७ ॥

येकि यियाचि परीं पार्था । दोष क्षपिले सर्वथा ।
आणिकीं हृदयारणीं मंथा । विवेकु केला ॥ २९ ॥
तो उपशमीं निहिटिला । धैर्यें वरी दाटिला ।
गुरुवाक्यें काढिला । बलिकटपणें ॥ १३० ॥
ऐसें समरसें मथन केलें । तेथ झडकरी काजा आलें ।
जें उज्जीवन जालें । ज्ञानाग्नीचें ॥ ३१ ॥
पहिला रिद्धीसिद्धीचा संभ्रमु । तो निवर्त्तौनि गेला धूमु ।
मग प्रकटला सूक्ष्मु । विस्फुलिंगु ॥ ३२ ॥
तेया मनाचें मोकलें । पेटवण घातलें ।
जें यमनियमीं हलुवारलें । आइतें होंतें ॥ ३३ ॥
तेणें सांधुक्षणें ज्वाला समृद्धा । तेथ वासनांतराचिया सामिधा ।
स्नेहेंसि विविधा । जालीलीया ॥ ३४ ॥
मग सोहंमंत्रीं दीक्षिति । इंद्रियकर्माचिया आहुती ।
तिये ज्ञानानलीं प्रदीप्तीं । दीधलिया ॥ ३५ ॥
पाठिं प्राणक्रियेच्चेन स्रुवेनसीं । पूर्णाहुति पडिली हुताशीं ।
तेथ अवभृथ समरसीं । साहाजें जालें ॥ ३६ ॥

मग आत्मबोधिचें सुख । तें जैसें संयमाग्नीचें शेष ।
तो चि पुरोडाशु देख । घेतला तिहिं ॥ ३७ ॥
येक ऐसां यजनीं । मुक्त जाले गा त्रिभुवनीं ।
इया यज्ञक्रिया तरि आनानीं । परि प्राप्य तें एक ॥ ३८ ॥

द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे ।
स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः ॥ २८ ॥

येक द्रव्ययज्ञ ह्मणपती । एक तपसामग्रिया निफजति ।
येक योगयाग ही आहाती । जे सांघीतले ॥ ३९ ॥
येकि शब्दीं शब्द चि यजिजे । तो वाग्यज्ञु ह्मणिजे ।
ज्ञानें ज्ञेय गमिजे । तो ज्ञानयज्ञु ॥ १४० ॥
हें अर्जुना सकल कुवाडें । जें अनुष्ठितां अति सांकडें ।
पारे जितेंद्रियांसी चि घडे । योग्यतावसें ॥ ४१ ॥
ते प्रवीण येथ भले । योगसमृद्धी आथिले ।
ह्मणौनि आपणपां तिहीं केलें । आत्महवन ॥ ४२ ॥

अपाने जुह्वति प्राणं प्राणेऽपानं तथापरे ।
प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः ॥ २९ ॥

एक अपानाग्नीचां मुखीं । प्राणद्रव्यें देखैं ।
हवन केलें एकीं । अभ्यासयोगें ॥ ४३ ॥
एक अपानु प्राणीं अर्पिती । एक दोहींतें हीं निरुंधिती ।
ते प्राणायामीं ह्मणिपती । पांडुकुमरा ॥ ४४ ॥

अपरे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुह्वति ।
सर्वेऽप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥ ३० ॥

येक वज्रयोगक्रमें । सर्वाहारसंयमें ।
प्राणीं प्राणु संभ्रमें । हवन करिती ॥ ४५ ॥
ऐसे मोक्षकाम सकल । समस्त हे यजनशील ।
जिहीं यज्ञद्वारीं मल । क्षालन केलें ॥ ४६ ॥

यज्ञशिष्टामृतभुजो यान्ति ब्रह्म सनातनम् ।
नायं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरुसत्तम ॥ ३१ ॥

जेयां अविद्याजात आकलितां । जें उरलें निज स्वभावता ।
तेथ अग्नि आणि होता । उरेचिना ॥ ४७ ॥
जेथ यजितेयाचा कामु पुरे । यज्ञीचें विधान सरे ।
माघौतें जेथौनि ओसरे । क्रियाजात ॥ ४८ ॥
विचार जेथ न रिगे । हेतु जेथ नेघे ।
जें द्वैतदोषसंगें । सिंपै चि ना ॥ ४९ ॥
ऐसें अनादिसिद्ध चोखट । जें ज्ञानयज्ञांविशिष्ट ।
तें ते सेविति ब्रह्मनिष्ठ । ब्रह्माहमंत्रें ॥ १५० ॥
ऐसे सेखामृतें धाले । कीं अमृतभावासि आले ।
ह्मणौनि ब्रह्म ते जाले । अनायासें ॥ ५१ ॥
एरां विरक्ती माल न घली चि । जेयां संयमाग्नीची सेवा न घडे चि ।
जे योगयागु ही न करिती चि । जन्मले सांते ॥ ५२ ॥
एयां ऐहिक ही एक धड नाहीं । मग परत्रीक सांधिजैल काइ ।
ह्मणौनि असो हे गोठि पाइं । पांडुकुमरा ॥ ५३ ॥

एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे ।
कर्मजान्विद्धि तान्सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे ॥ ३२ ॥

ऐसे बहुतीं परीं अनेग । जे सांधितले कां याग ।
ते विस्तारूनि वेदें चांग । ह्मणितले आहाति ॥ ५४ ॥
परि तेणें विस्तारें काइ करावें । हे कर्मसिद्ध जाणावे ।
एतुलेनि कर्मबंधु स्वभावें । पावैल ना ॥ ५५ ॥
अर्जुना वेदु जेहाचें मूल । जें क्रियाविशेषें स्थूल ।
जेयां नव्हालियेचें फल । स्वर्गसुख ॥ ५६ ॥

श्रेयान्द्रव्यमयाद्यज्ञाज्ज्ञानयज्ञः परंतप ।
सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते ॥ ३३ ॥

ते द्रव्ययाग किर होंती । परि ज्ञानयज्ञाची सरी न पवती ।
जेवि तारातेज संपती । दिनकरेंसीं ॥ ५७ ॥
देखैं परमात्मसुखनिधान । साधावेया योगीजन ।
जें न विसंभति अंजन । उन्मेखनेत्रीं ॥ ५८ ॥
जें धावंतेया कर्माची लाणि । नैष्कर्म्य बोधाची खाणि ।
जें भूकैलेयां धणि । साधनाची ॥ ५९ ॥
जेथ प्रवृत्ति पांगुल जाली । तर्काचि दृष्टि गेली ।
जेणें इंद्रियें विसरलीं । विपयसंगू ॥ १६० ॥
मनाचें मनपण गेलें । जेथ बोलांचें बोलणें ठेलें ।
जेयामाजि सांपडलें । ज्ञेय दीसे ॥ ६१ ॥
जेथ वैराग्याचा पांगु फीटे । विवेकाचा ही सोसु तूटे ।
जें न पांतां साह्यजें भेटे । आपणां पैं ॥ ६२ ॥

तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया ।
उपदेक्ष्यंति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥ ३४ ॥

तें ज्ञान पैं गा बरवें । जैं मनीं आथि जाणावें ।
तैं संतां ययां भजावें । सर्वस्वेंसीं ॥ ६३ ॥
जेयांचा ज्ञानकुरुठा । तेथ साधुसेवा हो दारवठा ।
तो स्वाधीनु करीं सूभटा । ऊलगौनि ॥ ६४ ॥
जारे तनुमनुजीवें । विचारासि लागावें ।
आणि अगर्वता करावें । दास्य सकल ॥ ६५ ॥

यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पांडव ।
येन भूतान्यशेषेण द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि ॥ ३५ ॥

मग अपेक्षित जें आपुलें । तें ही सांगतील पूसिलें ।
जेणें अंतःकरण बोधलें । संकल्पा नैये ॥ ६६ ॥
जेह्याचेनि उजीवडें । जालें चित्त निधडें ।
ब्रह्माचेनि पाडें । निशंक होईल ॥ ६७ ॥

तेव्हलि आपणपेंन सहितें । यें अशेषें हीं भूतें ।
माझां स्वरूपीं अखंडितें । देखसी तूं ॥ ६८ ॥
ऐसें ज्ञानप्रकाशें पाहिल । तैं मोहांधकारु जाइल ।
जैं गुरुकृपा होइल । पार्थो गा ॥ ६९ ॥

अपि चेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः ।
सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं संतरिष्यसि ॥ ३६ ॥

जऱ्हीं कल्मषांचा आगरु । तूं भ्रांतिचा सागरु ।
व्यामोहाचा डोंगरु । होउनि आहासि ॥ १७० ॥
तऱ्हीं ज्ञानशक्तीचिन पाडें । हें आघवेंचि गा थोकडें ।
ऐसें सामर्थ्य जेयाचें चोखडें । ज्ञानीं इयें ॥ ७१ ॥
देखैं विश्वसंभ्रमा ऐसा । जो अमूर्तीचा कडवसा ।
तो जेयाचेया प्रकाशा । पुरे चि ना ॥ ७२ ॥
तेया काइसे मनोमल । हें बोलतां चि अति कीडाल ।
नाहिं येणें पाडें ढिसाळ । दूजें जगीं ॥ ७३ ॥

यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुतेऽर्जुन ।
ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते तथा ॥ ३७ ॥

सांघैं भूतत्रयाची काजळी । जे गगनामाजि उधळी ।
तिये प्रळइचिये वाहुटळी । काइ अभ्र पूरे ॥ ७४ ॥
किं पवनाचेनि कोपें । पाणियें चि जो पळिपे ।
तो प्रलयानळु काइ दडपे । तृणें नावें ॥ ७५ ॥

नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।
तत्स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विंदति ॥ ३८ ॥

ह्मणौनि असो हें न घडे । जें विचारितां चि असंघडे ।
पुडुतीं ज्ञानाचेनि पाडें । पवित्र न दिसे ॥ ७६ ॥
एक ज्ञान ही उत्तम होयें । आणिक ही येथ तेसें चि आहे ।
तरि सांघैं चैतन्य कां नोहे । दूसरें गा ॥ ७७ ॥

ना तरि महातेजाचेनि कसें । चोखाळ प्रतिबिंब दीसे ।
कां गवसलें गवसे । आकाश हें ॥ ७८ ॥
ना तरि पृथ्वीचेनि पाडें । कांटाळें जरि जोडे ।
तरि ज्ञानासि उपमा घडे । पांडुकुमरा ॥ ७९ ॥
ह्मणौनि बहुतीं परी पाहातां । पुडुतीं पुडुतीं निर्द्धारितां ।
हे ज्ञानिची पवित्रता । ज्ञानीचि आथि ॥ १८० ॥
जैसी अमृताची चवि निवडिजे । तरि अमृता चि सारिखी ह्मणिजे ।
तैसें ज्ञान हें उपमिजे । ज्ञानेंसीं चि ॥ ८१ ॥
आतां ययावरि बोलणें । वायां चि वेळु फेडणें ।
तवं साच जी हें पार्थु ह्मणे । बोलिजत असां ॥ ८२ ॥
परि तेंचि ज्ञान केवि जाणावें । ऐसें जवं अर्जुनें पूसावें ।
तवं तें मनोगत देवें । जाणीतलें ॥ ८३ ॥

श्रद्धावांल्लभते ज्ञानं तत्परः संयतेंद्रियः ।
ज्ञानं लब्ध्वा परां शांतिमचिरेणाधिगच्छति ॥ ३९ ॥

मग ह्मणतसे किरीटी । आतां चित्त देइं इये गोठी ।
सांघैन ज्ञानाचिये भेटी । उपावो तुज ॥ ८४ ॥
तरि आत्मसुखाचिया गोडिया । विटला जो विषयां ।
जेयाचां ठांइं इंद्रियां । मानु नाहीं ॥ ८५ ॥
जो मनासि चाड न संघे । जेयां प्रकृतिचें केलें ने घे ।
जो श्रद्धेचेनि संभोगें । सुखिया जाला ॥ ८६ ॥
तेयातें चि गिवसित । हें ज्ञान पावे निश्चित ।
जेयामाजि अचुंबित । शांति असे ॥ ८७ ॥
तें ज्ञान हृदयीं प्रतिष्ठे । आणि शांतिचा अंकुरु फूटे ।
मग विस्तारु बहुत प्रकटे । ततक्षणीं ॥ ८८ ॥
तेव्हां जेउति वांस पाहिजे । तेउती शांती चि एकि देखिजे ।
तेथ पारावार नेणिजे । निर्द्धारितां ॥ ८९ ॥

ऐसा हा उत्तरोत्तरु । ज्ञानबीजाचा विस्तारु ।
हा सांगतां असे अपारु । परि असो आतां ॥ १९० ॥

अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च संशयात्मा विनश्यति ।
नायं लोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः ॥ ४० ॥

आइकें जेया प्राणियांचां ठांइं । यया ज्ञानाचें पाहिलें नाहिं ।
तेयाचें जियालें ह्मणों काइ । वरि मेलें चांग ॥ ९१ ॥
शून्य जैसें गृह । कां चैतन्येंवीण देह ।
तैसें जीवीत तें संमोह । ज्ञानहीन ॥ ९२ ॥
अथवा ज्ञान कीर आपु नोहे । परि तें चाड येकि जन्हीं वाहे ।
तेथ जीवाला काहीं आहे । प्राप्तिचा ॥ ९३ ॥
वांचूनि ज्ञानाची गोठि काइसी । परि ते आस्था ही न धरी जो मानसीं ।
तो संशयरूप हुताशीं । पडिला जाण ॥ ९४ ॥
जें अमृत ही परि नावडे । ऐसें संवियां चि अरोचक जैं पडे ।
तैं मरण आलें असें फुडें । हें जाणों ये कीं ॥ ९५ ॥
तैसा विषयसुखरजें । जो ज्ञानेंसीं चि माजे ।
तो संशइं अंगिकारिजे । एथ भ्रांति नाहीं ॥ ९६ ॥
मग संशइं जरि पडिला । तरि निभ्रांत जाणैं नाशला ।
तो अहिकाही परि मूकला । मुखासि गा ॥ ९७ ॥
जेया कालज्वरु आंगीं बाणे । तो शीतोष्णें जैसीं नेणे ।
आगि आणि चांदिणें । सारिसें चि मानीं ॥ ९८ ॥
तैसें साच आणि लटिकें । वीरू अथवा नीकें ।
संशइं तो नोलखे । हिताहितें ॥ ९९ ॥
हा रातिदिवसु पाहिं । जैसा जात्यंधा ठाउवा नाहिं ।
तैसें संशैया सत्य काहीं । मना नै ये ॥ २०० ॥
ह्मणौनि संशयाहूनि थोर । आणिक पाप नाहिं घोर ।
हा विनाशाची वागुर । प्राणियांसि ॥ १ ॥

योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंछिन्नसंशयम्
आत्मवंतं न कर्माणि निबध्नंति धनंजय ॥ ४१ ॥

ह्मणौनि हा त्यजावा । हाचि येकु जिणावा ।
जो ज्ञानाचिया अभावा- । माजि असे ॥ २ ॥
जें अज्ञानाचें गडदे पडे । तैं हा बहुवसु मनीं वाढे ।
ह्मणौनि सर्वथा मार्गु मोडे । विश्वासाचा ॥ ३ ॥

तस्मादज्ञानसंभूतं हृत्स्थं ज्ञानासिनात्मनः ।
छित्त्वैनं संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत ॥ ४२ ॥

हृदइं हाचि न समाए । आणि बुद्धितें गवसूनि ठाए ।
तेथ संशयात्मक होए । लोकत्रय ॥ ४ ॥
ऐसा ही जर्‍हीं थोरावे । तर्‍हीं उपायें येकें आंगवे ।
जरि हातीं होये बरवें । ज्ञानखड्ग ॥ ५ ॥
तरि तेणें ज्ञानशस्त्रें तीखटें । निखळु हा निवटे ।
मग निःशेष स्वता फिटे । मानसिचा ॥ ६ ॥
या कारणें पार्था । उठीं वेगीं वरौता ।
नाशु करूनि हृदयस्था । संशयासि ॥ ७ ॥
ऐसें सर्वज्ञाचा बापु । जो कृष्णु ज्ञानदीपु ।
तो ह्मणतसे सकृपु । आइकैं राया ॥ ८ ॥
तवं एया पूर्वापर बोलाचा । विचारूनि कुमरु पांडुचा ।
कैसा प्रश्नु हान अवसरिचा । करिता होईल ॥ ९ ॥
जेयाचां वरवेपणीं । कीजे आठां रसांची ओवाळणी ।
जो सज्जनाचिये आर्णी । विसावां जगीं ॥ २१० ॥
तो शांतू चि अभिनवैल । ते परियसां मर्‍हाटे बोल ।
जे समुद्रा ही हूनि खोल । अर्थभरित ॥ ११ ॥
जैसें बिंब तरि बचकेयेवढें । परि प्रकाशा त्रैलोक्य थोकडें ।
शद्बाचो व्याप्ति तेणें पाडें । अनुभवावी ॥ १२ ॥

ना तरि कामितेयाचिया इछा । फळे कल्पवृक्षु जैसा ।
बोलु व्यापकु होये तैसा । तरि अवधान देयावें ॥ १३ ॥
हें असो काये ह्मणावें । सर्वज्ञ जाणती स्वभावें ।
तन्हीं नीकेनि चित्त देयावें । हे विनती माझी ॥ १४ ॥
जें साहित्य आणि शांती । हे रेखा दिसे बोल्रती ।
जैसी लावण्यगुणयुवती । आणि प्रतिव्रता ॥ १५ ॥
आदिं चि साखर आवडे । आणि ते चि जरि ओखधा जोडे ।
तरि न सेवावी कां कोडें । नावां नावां ॥ २१६ ॥
साहाजें मळयानीळु सुंदु । तेया ही होये अमृताचा स्वादु ।
आणि तेथ चि जोडे नादु । दैवगत्या ॥ १७ ॥
तरि स्पर्शे सर्वांग जीववी । स्वादें जीभेतें नाचवी ।
तेविं चि कानाकरवि ह्मणवी । बापु माझा ॥ १८ ॥
तैसें कथेचें इये आइकणें । एक श्रवणासि होये पारणें ।
आणि संसारदुःखा मोकळवणें । विकृतीविण ॥ १९ ॥
जरि मैत्रें चि वैरी मरे । तरि वापां कां बांधावे कटारे ।
रोगु जाये दूवें ओंगरें । तरि नींबु कां पियावा ॥ २२० ॥
तैसा मनाचा मारु न करितां । इंद्रियां दुःख नेंदितां ।
एथ मोक्षु असे आइकतां । श्रवणांमाझि ॥ २१ ॥
ह्मणौनि आथिलिया आराणुका । गीतार्थु हा नीका ।
ज्ञानदेउ ह्मणे आइकां । निवृत्तिदासु ॥ २२२ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे **ज्ञानयोगो**
नाम चतुर्थोध्यायः ॥

॥ श्रीसर्वात्मकरामकृष्णार्पणमस्तु ॥

ज्ञानेश्वरी

अध्याय पांचवा·

अर्जुन उवाच ॥

संन्यासं कर्मणां कृष्ण पुनर्योगं च शंससि ।
यच्छ्रेय एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितम् ॥ १ ॥

मग पार्थु कृष्णातें ह्मणे । हां हो हें कैसें तुमचें बोलणें ।
एक होये तरि अंतष्करणें । विचारुं ए ॥ १ ॥
मागां सकल कर्माचा संन्यासु । तुह्मीं चि निरोपिला होंता बहुवसु ।
तरि कर्मयोगीं केवि अतिरसु । पोखित असा ॥ २ ॥
हें ऐसें द्वैतार्थ बोलतां । आह्मां नेणतेयांचेया चित्ता ।
आपुलिये चाडे अनंता । उमजु नोहे ॥ ३ ॥
आइकैं एकसरां तें बोधिजे । तरि एकनिष्ठ चि बोलिजे ।
हें आणिकिं काये सांघिजे । तुह्माप्रति ॥ ४ ॥
तऱ्हीं येया चि लागौनि तुमतें । मियां माह्येरासि एक विनविलें होंतें ।
जें हा परमार्थु ध्वनितें । न बोलावा ॥ ५ ॥
परि तें मागील असो देवा । आतां प्रस्तुतीं उकलु देखावा ।
सांघैं दोहोंमाझि बरवा । मार्गु कवणु ॥ ६ ॥
जो परिणामीचा निर्वाला । अचुंबित ये फला ।
आणि अनुष्ठितां प्रांजला । सवियां चि ॥ ७ ॥

जैसें निद्रेचें सुख न मोडे । आणि मार्गु तरि बहूं सांडे ।
तैसें सोंखासना सांघडें । सोहपें होये ॥ ८ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

संन्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकरावुभौ ।
तयोस्तु कर्मसंन्यासात्कर्मयोगो विशिष्यते ॥ २ ॥

एणें अर्जुनाचेनि बोलें । देवो मनीं रिझले ।
मग होईल आइकैं ह्मणितलें । संतोखौनियां ॥ ९ ॥
देखां कामधेनु ऐसी माये । सदैवां जेया होये ।
तो चंद्रु चि परि लाहे । खेलावया ॥ १० ॥
पाहा पां शंभूची प्रसन्नता । तेया उपमन्युचिया आर्त्ता ।
काये क्षीराब्धि दूधभाता । देई चि ना ॥ ११ ॥
तैसा औदार्याचा कुरुठा । कृष्णु आपु जालेयां सुभटा ।
कां सर्व सुखाचा वसैठा । तो चि नोहावा ॥ १२ ॥
एथ चमत्कारु काइसा । गोसांविं लक्ष्मीकांता ऐसा ।
आतां आपुलालिया सावेसा । मागाचा किं ॥ १३ ॥
ह्मणौनि अर्जुनें ह्मणितलें । तें हांसौनि येरें दीधलें ।
तें चि सांघैन बोलिलें । काइ कृष्णें ॥ १४ ॥
तो ह्मणे गा कुंतीसुता । हे संन्यासयोग विचारितां ।
मोक्षकर तत्त्वता । दोन्हीं होंति ॥ १५ ॥
तऱ्हीं जाणां नेणां सकलां । हा कर्मयोग किर पांजला ।
जैसी नाव स्त्रियां बालां । तोयतरणी ॥ १६ ॥
तैसें सारासार पाहिजे । तरि सोहोपा हा चि देखिजे ।
एणें संन्यासफल लाहिजे । अनायासें ॥ १७ ॥

ज्ञेयः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न कांक्षति ।
निर्द्वंद्वो हि महाबाहो सुखं बंधात्प्रमुच्यते ॥ ३ ॥

आतां येया चि लागि सांघैन । तुज संन्यासियाचें चिन्ह ।
मग साहाजें हें अभिन्न । जाणसी तूं ॥ १८ ॥
तरि गेलेयाची से न करी । न पवतां चाड न धरी ।
जो सुनिश्चलु आंतरीं । मेरु तैसा ॥ १९ ॥
आणि मी माझें हे आठवण । विसरलें जेयाचें अंतःकरण ।
तो पार्था संन्यासी जाण । निरंतर ॥ २० ॥
जो मनें ऐसा जाला । संगिं तो चि सांडिला ।
ह्मणौनि सुखें सुख पातला । अखंडीत ॥ २१ ॥
आतां गृहादीक आघवें । तें काहीं च नलगे त्यजावें ।
जें घेतें जालें स्वभावें । निःसंगु ह्मणुनि ॥ २२ ॥
देखैं अग्नि विझौनि जाये । मग जैं राखौंडी केवल होये ।
तैं ते कापुसें हीं गवसूं ये । जिया परीं ॥ २३ ॥
तैसा असतेन उपाधी । नाकळिजे तो कर्मबंधीं ।
जेयाचिये बुद्धी । संकल्पु नाहीं ॥ २४ ॥
ह्मणुनि कल्पना जैं सांडे । तैं चि गा संन्यासु घडे ।
येया कारणें दोन्हीं सांघडे । संन्यासयोग ॥ २५ ॥

सांख्ययोगौ पृथग्बालाः प्रवदंति न पंडिताः ।
एकमप्यास्थितः सम्यगुभयोर्विंदते फलम् ॥ ४ ॥

यऱ्हवि तऱ्हीं पार्था । जे मूर्ख होंति सर्वथा ।
ते सांख्यकर्मसंस्था । जाणति केवि ॥ २६ ॥
साहाजें ते अज्ञान । ह्मणौनि ह्मणति हें भिन्न ।
यऱ्हवि दीप प्रति काइ आनान । प्रकाश आहाति ॥ २७ ॥
पैं सम्यक् एकानुभवें । जेहिं देखिलें तत्त्व आघवें ।
दोहींतें हीं एकभावें । मानिति गा ॥ २८ ॥

यत्सांख्यैः प्राप्यते स्थानं तद्योगैरपि गम्यते ।
एकं सांख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥ ५ ॥

आणि सांख्यीं जें पाविजे । तें चि योगिं गमिजे ।
ह्मणौनि ऐक्य दोहीं साहाजें । इया ही परी ॥ २९ ॥
देखें आकाशा आणि अवकाशा । भेदु कां नाहिं जैसा ।
तैसें ऐक्य योगसंन्यासा । वोळखे जो ॥ ३० ॥
तेया चि जगीं पाहलें । आपणपें तेणें चि देखिलें ।
जेया सांख्ययोग जाणवले । भेदेंविण ॥ ३१ ॥

संन्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्तुमयोगतः ।
योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म न चिरेणाधिगच्छति ॥ ६ ॥

जो युक्तिपंथें पार्था । चडे मोक्षपर्वता ।
तो महासुखाचा निमथा । वहिला पावे ॥ ३२ ॥
ऐसी योगस्थिति जेया सांडे । तो वायां चि हव्यासीं पडे ।
परि प्राप्ति कहीं न घडे । संन्यासाची ॥ ३३ ॥

योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेंद्रियः ।
सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ७ ॥

जेणें भ्रांतीपासौनि हीतलें । गुरुवाक्यें मन धूतलें ।
मग आत्मस्वरूपीं घातलें । हरौनियां ॥ ३४ ॥
जैसें समुद्रीं लवण न पडे । तंव वेगळें अल्प आवडे ।
मग होये सिंधू चि एवडें । मिळे तेव्हां ॥ ३५ ॥
तैसें संकल्पौनि काढलें । जेयाचें मन चैतन्य जाले ।
तेणें एकदेशिये परि व्यापिलें । लोकत्रय ॥ ३६ ॥
आतां कर्त्ता कर्म करावें । हें कुठलें तेया आघवें ।
आणि करी तऱ्हीं स्वभावें । अकर्त्ता तो ॥ ३७ ॥

नैव किंचित्करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्ववित् ।
पश्यन्शृण्वन्स्पृशन्जिघ्रन्नश्नन्गच्छन्स्वपन्श्वसन् ॥ ८ ॥

जें पार्था तेया देहीं । मीं ऐसा आठौ नाहीं ।
तरि कर्तृत्व कैचें काइ । उरे सांघैं ॥ ३८ ॥

ऐसें तनुत्यागेंविण । अमूर्त्तिचे गुण ।
दीसति संपूर्ण । योगयुक्ता ॥ ३९ ॥
यऱ्हवीं आणिकांचिया परी । तो ही येकु शरीरी ।
अशेषीं हीं व्यापारीं । वर्त्ततु असे ॥ ४० ॥
तो ही नेत्रीं पाहे । श्रवणीं आइकतु आहे ।
परि तेथिचा सर्वथा नोहे । हें नवल देखैं ॥ ४१ ॥
स्पर्शासि तरि जाणे । परिमलु सेवी घ्राणें ।
अवसरोचित बोलणें । तेया ही आथि ॥ ४२ ॥
आहारातें स्वीकरी । त्याज्य तें परिहरी ।
निद्रेचा अवसरीं । निदिजे सुखें ॥ ४३ ॥
आपुलेनि इछावसें । तो ही गा चालतु दीसे ।
पैं सकल कर्म ऐसें । राहाटे किर ॥ ४४ ॥

प्रलपन्विसृजन्गृण्हन्नुन्मिषन्निमिषन्नपि ।
इंद्रियाणींद्रियार्थेषु वर्त्तंत इति धारयन् ॥ ९ ॥

हें सांघों काइ एकैक । देखैं श्वासोश्वासादिक ।
आणि निमेषानिमेष । आदिकरुनि ॥ ४५ ॥
पार्था तेयाचां ठांइं । हें आघवें चि आथि पाइं ।
परि तो कारिता नोहे काहीं । प्रतीतिबलें ॥ ४६ ॥
जैं भ्रांतिसेजे सूतला । तैं स्वप्नसुखें भूतला ।
मग तो ज्ञानोदयीं चेइला । ह्मणौनियां ॥ ४७ ॥
आतां अधिष्ठानसंगति । अशेषा ही इंद्रियवृत्ती ।
आपुलालां अर्थीं । वर्त्तत आथी ॥ ४८ ॥

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि संगं त्यक्त्वा करोति यः ।
लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवांभसा ॥ १० ॥

दीपाचेनि प्रकाशें । गृहिचे व्यापार जैसे ।
देहीं कर्मजात तैसें । योगयुक्त ॥ ४९ ॥

तो कर्मे करी सकलें । परि कर्मबंधा नाकळे ।
जैसें न सिंपे जळिं जळें । पद्मपत्र ॥ ५० ॥

कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिंद्रियैरपि ।
योगिनः कर्म कुर्वंति संगं त्यक्त्वात्मशुद्धये ॥ ११ ॥

देखें बुद्धीचो भाष नेणिजे । मनाचा अंकुर नुदैजे ।
ऐसा व्यापारु तो बोलिजे । शारीर गा ॥ ५१ ॥
हें चि मऱ्हाटें परिहसैं । तरि बाळकाची चेष्टा जैसी ।
योगिये करिति कर्मे तैसीं । केवळा तनू ॥ ५२ ॥
मग पांचभूतिक सांचलें । जेव्हां शरीर असे निदैलें ।
तेथ मन चि राहाटे एकलें । स्वप्नीं जैसि ॥ ५३ ॥
नवल आइकैं धनुर्द्धरा । कैसा वासनेचा सवंसारा ।
देहा हों नेंदी उजगरा । परि सुखदुःखें भोगी ॥ ५४ ॥
दाहिं इंद्रियांचां गावि नेणिजे । ऐसा व्यापारु जो निफजे ।
तो केवळु गा ह्मणिजे । मानसाचा ॥ ५५ ॥
योगिये तो ही करिति । परि अकर्मी तसें बुझति ।
जे सांडिली आहे संगती । अहंभावाची ॥ ५६ ॥
आतां जालेयां भ्रमहत । जैसें पिशाचाचें चित्त ।
मग इंद्रियांचें चेष्टित । विकळ दीसे ॥ ५७ ॥
स्वरूप तरि देखे । आळविलें आइके ।
शब्दु बोले मुखें । परि ज्ञान नाहीं ॥ ५८ ॥
हें असो काजेंविण । जें जें काहीं करण ।
तें केवळ कर्म जाण । इंद्रियांचें ॥ ५९ ॥
मग सर्वत्र जें जाणतें । तें बुद्धीचें कर्म निरुतें ।
वोळख अर्जुनातें । ह्मणे हरी ॥ ६० ॥
ते बुद्धि धुरे करुनि । कर्मे करी चित्त देउनि ।
परि नैष्कर्म्यापासौनि । मुक्त दीसति ॥ ६१ ॥

जे बुद्धिचिये ठाउनि देहीं । तेयां अहंकाराची शंका नाहीं ।
ह्मणौनि कर्मे चि करित पाहीं । चोखाळले ॥ ६२ ॥
आगा करितेन विण कर्म । तें चि तें नैष्कर्म्य ।
हें जाणति गुरुगम्य । सुवर्म जे ॥ ६३ ॥
आतां शांतरसाचें भरितें । सांडित आहे पात्रांतें ।
जें बोलणें बोला परौतें । बोलवलें ॥ ६४ ॥
एथ इंद्रियांचा पांगु । जेया फीटला आहे चांगु ।
तेयांसी चि आथि लागु । परिसावेया ॥ ६५ ॥
हा असो अतिप्रसंगु । न संडि पां कथालागु ।
होईल श्लोकसंगती भंगु । ह्मणौनियां ॥ ६६ ॥
जें मना कळितां कुवाडें । घांघवसितां बुद्धी नातुडे ।
तें दैवाचेन सुरवाडें । सांघवलें तुज ॥ ६७ ॥
जें शद्वातीत स्वभावें । तें बोलीं चि जरि फावे ।
तरि आंणिकें काइ करावें । सांघैं कथा ॥ ६८ ॥
हा आर्त्तिविशेषु श्रोतेयांचा । जाणौनि दासु निवृत्तिचा ।
ह्मणे संवादु तेयां दोघांचा । परियसां तरि ॥ ६९ ॥
मग कृष्णु ह्मणे पार्थातें । आतां प्राप्ताचें चिन्ह पुरतें ।
सांघैन तुज निरुतें । चित्त देईं ॥ ७० ॥

युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शांतिमाप्नोति नैष्ठिकीम् ।
अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबध्यते ॥ १२ ॥

तरि आत्मयोगें आथिला । जो कर्मफळासि वीटला ।
तो घर रिगौनि वरिला । शांती जगीं ॥ ७१ ॥
एरु कर्मबंधें किरीटी । अभिलाखाचिया गांठी ।
काळासला खुंटी । फळभोगाचां ॥ ७२ ॥
फळाचिये आधवे । ऐसें कर्म करी आघवें ।
मग न कीजे येणें भावें । उपेक्षि जो ॥ ७३ ॥

सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्याऽऽस्ते सुखं वशी।
नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्नकारयन् ॥ १३ ॥

तो जियाकडे वास पाहे । तेउती सुखाची सृष्टि होये ।
तो म्हणे तेथ राहे । महाबोधु ॥ ७४ ॥
नवद्वारें देहीं । तो असे परि नाहीं ।
करितु चि न करी काहीं । फलत्यागी ॥ ७५ ॥

न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः ।
न कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्त्तते ॥ १४ ॥

जैसा कां सर्वेश्वरु । पाहिजे तरी निर्व्यापारु ।
परि तो चि रची विस्तारु । त्रिभुवनाचा ॥ ७६ ॥
आणि करिता ऐसें म्हणिपे । तरि कर्मी कव्हणि न सिंपे ।
जें हातुपाऊ न लिंपे । उदासवृत्तिचा ॥ ७७ ॥
योगनिद्रा तरि न मोडे । अकर्त्तेपणा सांचलु न पडे ।
परि महाभूतांचें दळवाडें । उभारी भलें ॥ ७८ ॥
जगाचां जिवीं आहे । परि कव्हणाचा कहिं नोहे ।
जग चि होये जाये । तो शुद्धि ही नेणे ॥ ७९ ॥

नादत्ते कस्यचित्पापं न चैव सुकृतं विभुः ।
अज्ञानेनावृतं ज्ञानं तेन मुह्यंति जंतवः ॥ १५ ॥

पापपुण्यें अशेषें । तो पासिं चि असतु न देखे ।
आणि साक्षि ही दोहीं न ठके । परि गोठि काइसी ॥ ८० ॥
पैं मूर्त्तिचेनि मेळें । तो मूर्त्तु चि होउनि खेळे ।
परि अमूर्त्तपण न मैळे । दादुलेयाचें ॥ ८१ ॥
तो सृजी पाळी संहारी । ऐसें बोलति जे चराचरीं ।
ते अज्ञान गा अवधारीं । पांडुकुमरा ॥ ८२ ॥

ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः ।
तेषामादित्यवज्ज्ञानं प्रकाशयति तत्परम् ॥ १६ ॥

तें चि अज्ञान जैं समूळ तूटे । तैं भ्रांतिचें मसैरें फीटे ।
मग अकर्तृत्व हें प्रकटे । ईश्वराचें ॥ ८३ ॥
एथ ईश्वरु एकु अकर्ता । ऐसें मानलें जरि चित्ता ।
तो चि मी हें स्वभावता । आदि चि आहे ॥ ८४ ॥
ऐसेनि विवेकें उदो चित्तिं । तेयांसि भेदु कैंचा त्रीजगती ।
देखैं आपुलिया प्रतीती । जग चि मुक्त ॥ ८५ ॥
जैसी पूर्व दिशेचां राउळीं । उदयाची सूर्यें होये दिवाळी ।
किं एन्हीं हीं दिशां तिये चि काळीं । काळिमा नाहिं ॥ ८६ ॥
ऐसें व्यापक ज्ञान भलें । जेयांचिया हृदया गिवसत आलें ।
तेयांची समतादृष्टि बोलें । विशेषू काई ॥ ८७ ॥

तद्बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परायणाः ।
गच्छंत्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः ॥ १७ ॥

एक आपणयां चि जैसें । ते देखति विश्व तैसें ।
हें बोलणें काइ ऐसें । नवल एथ ॥ ८८ ॥
परि दैव जैसें कवतिकें । कहिं चि सरोनि दैन्य न देखे ।
कां विवेकु हा नोळखे । भ्रांतितें ॥ ८९ ॥
ना तरि अंधकाराची वानी । जैसा सूर्यु नेणें स्वप्नीं ।
अमृत नाइके आपुले कानीं । मृत्युकथा ॥ ९० ॥
हें असो संतापु कैसा । ह्मणौनि चंद्रु कां न स्मरे जैसा ।
भूतिं भेदु नेणति तैसा । ज्ञानिये ते ॥ ९१ ॥

विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।
शुनि चैव श्वपाके च पंडिताः समदर्शिनः ॥ १८ ॥

मग मशकु हा गजु । कां श्वपचु हा द्विजु ।
पैल इतरु हा आत्मजु । हें उरैल कें ॥ ९२ ॥
ना तरि धेनु हे श्वान । एक उरुयें एक हीन ।
हें असो कैंचें स्वप्न । जागतेया ॥ ९३ ॥

एथ भेदु तरि देखावा । जरि अहंभाओ उरला होआवा ।
तो आदीं चि नाहिं आघवा । आतां विषम काइ ॥ ९४ ॥
ह्मणौनि सर्वत्र सदा सम । तें आपण चि अद्वय ब्रह्म ।
हें संपूर्णता जाणैं वर्म । समदृष्टयांचें ॥ ९५ ॥

इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ।
निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद्ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥ १९ ॥

जिहिं विषयसंगु न संडितां । इंद्रियांतें न दंडितां ।
भोगिली निःसंगता । कामेंविण ॥ ९६ ॥
जिहिं लोकाचेन आधारें । लौकिकें चि व्यापारें ।
सांडिलें निदसुरें । लौकीक हें ॥ ९७ ॥
जैसा जनामाजि खेचरु । असतू चि जना नव्हे गोचरु ।
तैसे शरीरीं ते परि संसारु । नोलखे तेयां ॥ ९८ ॥
हें असो पवनाचेनि मेळें । जैसें जळिं जळ चि लोळे ।
आणिकें ह्मणति वेगळे । कल्लोळ हे ॥ ९९ ॥
तैसें नामरूप तेयाचें । यऱ्हविं ब्रह्म चि ब्रह्मिचें ।
मन साम्या आलें जेयाचें । सर्वत्र गा ॥ १०० ॥

न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियम् ।
स्थिरबुद्धिरसंमूढो ब्रह्मविद्ब्रह्मणि स्थितः ॥ २० ॥

ऐसेन समदृष्टी जो होये । तेया पुरुषा लक्षण हीं आहे ।
अर्जुना संक्षेपें सांघेन पाहे । अच्युतु ह्मणे ॥ १ ॥
तरि मृगजळाचेनि पूरें । जैसें न लोटिजे कां गिरिवरें ।
तैसा शुभाशुभीं न विकरे । पातलां जो ॥ २ ॥
तो चि तो निरुता । समदृष्टी तत्वता ।
हरि ह्मणे पांडुसुता । तो चि ब्रह्म ॥ ३ ॥

बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा विंदत्यात्मनि यत्सुखम् ।
स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षय्यमश्नुते ॥ २१ ॥

जेया आपणपें सांडूनि कहीं । इंद्रियग्रामुवरि एणें नाहीं ।
तो विषय न सेवी हें काइ । चित्र एथ ॥ ४ ॥
साहाजें स्वसुखिचेन अपारें । सुरवाडें आंतरें ।
रचला ह्मणौनि बाहिरें । पाउल न घली ॥ ५ ॥
सांघें कुमुददलाचेनि ताटें । जेविला चंद्रकिरणें चोखटें ।
तो चकोरु वालुवंटें । चुंबितु आहे ॥ ६ ॥
तैसें आत्मसुख उपाइलें । जेयासि आपणपां चि फावलें ।
तेयां विषय साहाजें सांडले । सांघों काइ ॥ ७ ॥

ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ।
आद्यंतवंतः कौंतेय न तेषु रमते बुधः ॥ २२ ॥

यऱ्हवि तऱ्हीं कवतिकें । विचारूनि पाहे पां नीकें ।
एयां विषयांचेन सुखें । झांकवति कवण ॥ ८ ॥
जिहिं आपणपें नाहिं देखिलें । ते चि हीं इंद्रियार्थी रंजले ।
जैसें कां आलुकैलें । तुपान्न सेवी ॥ ९ ॥
ना तरि मृगें तृषापीडितें । संभ्रमें विसरौनि जलातें ।
मग तोयबुद्धि बरडीतें । टाकूनि एंति ॥ ११० ॥
तैसें आपणपें नाहिं दीठें । जेहांतें स्वसुखाचे सदा खरांटे ।
तेयांसी चि विषय हे गोमटे । आवडति ॥ ११ ॥
यऱ्हवि विषें काइ सुख आहे । हें बोलणें चि सारिखें मोहे ।
तरि विद्युत्स्फुरणें कां न पाहे । जगामाझि ॥ १२ ॥
सांघें वातातापु हा धरे । ऐसें अभ्रछाया चि सरे ।
तरि त्रिमालिकें धवलारें । करावीं कां ॥ १३ ॥
ह्मणौनि विषयसुख जें बोलिजे । तें नेणतां गा वायां जल्पिजे ।
जैसें महुरें हान कां ह्मणिजे । विषकंदातें ॥ १४ ॥
ना तरि भौमा नावं मंगलु । रोहिणीतें ह्मणिजे जलु ।
तैसा सुखप्रवादु बरलु । विषइकु हा ॥ १५ ॥

हे असो आघवी बोली । सांघ पां सर्पफणिची साउली ।
ते शीतल होईल केतुली । मूखकांसि ॥ १६ ॥
जैसा आमीषकवळु पांडवा । मीनु न सेवी तवं चि बरवा ।
तैसा विषयसंगु आघवा । निभ्रांत जाणें ॥ १७ ॥
हें चि विरक्तिचिया दृष्टी । जैं निहालिजे किरीटी ।
तैं पांडुरोगाचिये पुष्टी । सारिखें दीसे ॥ १८ ॥
ह्मणौनि विषयभोगीं जें सुख । तें साद्यंत चि जाण दुःख ।
पारि काइ करीतु मूर्ख । तें न सेवितां न सरे ॥ १९ ॥
ते आंतर नेणती चि बापुडे । ह्मणौनि अगत्या सेवणें घडे ।
सांघैं पूयपंकिचे कीडे । काइ चिलिसि घेंती ॥ १२० ॥
तेयां दुःखियां दुःख चि जिव्हार । ते विषयकर्दमिचे दर्दूर ।
तें चि जलातें जलचर । सांडितु केवि ॥ २१ ॥
आणि दुःखयोनी जिया आहाति । तिया निरर्थका तारि नव्हति ।
जारि विषयांवरि विरक्ति । धरीति जीव ॥ २२ ॥

शक्नोतीहैव यः सोढुं प्राक्शरीरविमोक्षणात् ।
कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्तः स सुखी नरः ॥ २३ ॥

ना तारि गर्भवासादि संकट । कां जन्ममरणींचे कष्ट ।
हे विसांवेनिविण वाट । वाहवी कवण ॥ २३ ॥
जारि विषइं विषयो सांडिजैल । तारि महादोषिं कें वसिजैल ।
आणि हा संसारशब्दु नव्हैल । लटका जगीं ॥ २४ ॥
ह्मणौनि अविद्याजात नाथिलें । तें तिहिं चि साच दाविलें ।
जिहिं सुखबुद्धी घेतलें । विषयदुःख ॥ २५ ॥
एया कारणें गा सूभटा । हा विचारितां विखो ओखटा ।
तूं झनें कहीं इया वाटा । विसरौनि जासी ॥ २६ ॥
पैं ययातें विरक्त पुरुष । त्यजीति कां जैसें विष ।
निराशां तेयां दुःख । दाविलां नावडे ॥ २७ ॥

ज्ञानियांचां ठांइं । एयाची मातु ही किर नाहिं ।
देहीं देहभाव जिहीं । स्ववंश केले ॥ २८ ॥
जेयातें बाह्याची भाष । नेणिजे चि निःशेष ।
आंतर चि सुख । एक आथि ॥ २९ ॥
परि ते वेगळेपणें कां भोगिजे । जैसें पक्षियें फल चुंबिजे ।
जैसें नव्हे तेथ विसरिजे । भोगितेपण ॥ १३० ॥
भोगि अवस्था एकि उठि । ते अहंकाराचलु लोटी ।
मग सुखेंसीं घे आंटी । गाढेपणें ॥ ३१ ॥
तिये आलिंगनमेळीं । होये आपेंआपु कवळी ।
तेथ जल जैसें जळीं । वेगलें न दिसे ॥ ३२ ॥
कां आकाशीं वायु हारपे । तेथ दोनि हा भाउ लोपे ।
तैसें सुख चि उरे स्वरूपें । सुरतिं तिये ॥ ३३ ॥
ऐसी द्वैताची भाष जाये । मग ह्मणों जरि येक चि होये ।
तरि तेथ साक्षि कवण आहे । जाणतें जें ॥ ३४ ॥
ह्मणौनि असो हें आघवें । एथ न बोलणें काइ बोलावें ।
ते खुण चि पाविल स्वभावें । आत्मारामीं ॥ ३५ ॥
जे ऐसेन सुखें मातले । आपणपां चि आपण गुंतले ।
ते मी जाण निखल ओतलें । समरसाचें ॥ ३६ ॥
ते आनंदाचे अनुकार । सुखाचे अंकुर ।
किं महाबोधें विकार । केले जैसे ॥ ३७ ॥
ते विवेकाचे गावं । किं परब्रह्मिचे स्वभाव ।
ना तरि अलंकरले अवयव । ब्रह्मविद्येचे ॥ ३८ ॥
ते सत्वाचे सात्विक । किं चैतन्याचे आंगिक ।
हें बहु असो एकेंक । वानिसि काइ ॥ ३९ ॥
तूं संतस्तवनीं रचसी । तरि कथेची से नं करिसि ।
किर निरालीं बोल देखसी । सनागर ॥ १४० ॥

परि तो रसातिशयो मुकुलीं । मग ग्रंथार्थुदीप उजाळिं ।
करीं साधुहृदयराउळीं । मंगळउखा ॥ ४१ ॥
ऐसा गुरूंचा उवाइला । निवृत्तिदासासि पातला ।
मग तो ह्मणे कृष्णु काइ बोलिला । तें चि आइका ॥ ४२ ॥

योऽतःसुखोऽतरारामस्तथांतर्ज्योतिरेव यः ।
स योगी ब्रह्म निर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति ॥ २४ ॥

अर्जुना अंतःसुखाचां डोहीं । येकसरा तळु घेतला जिहीं ।
मग थिरावौनि ते ही । ते चि जाले ॥ ४३ ॥
अथवा आत्मप्रकाशें चोखें । जो आपणपां चि विश्व देखे ।
तो देहें चि ब्रह्मसुखें । मानूं येइल ॥ ४४ ॥

लभंते ब्रह्म निर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः ।
छिन्नद्वैधा यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः ॥ २५ ॥

जें साचोकारें परम । नातःपर निःसीम ।
जिये गाविंचे निष्काम । अधिकारिये ॥ ४५ ॥
जें महर्षी वांटलें । विरक्तां भागा फीटलें ।
जें निःसंशैयां पीकलें । निरंतर ॥ ४६ ॥

कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेतसाम् ।
अभितो ब्रह्म निर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम् ॥ २६ ॥

जिहिं विषयांपासौनि हीतलें । चित्त आपुलें आपण जींतलें
ते निश्चित जेथ सूतले । चेंति चि ना ॥ ४७ ॥
तें परब्रह्मनिर्वाण । जें आत्मविदांचें कारण ।
तें चि ते पुरुष जाण । पांडुकुमरा ॥ ४८ ॥
ते ऐसे कैसेन जाले । जें देहें चि ब्रह्मत्वा आले ।
हें हीं पूससि तरि भलें । संक्षेपें सांगों ॥ ४९ ॥

स्पर्शान्कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवांतरे भ्रुवोः ।
प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यंतरचारिणौ ॥ २७ ॥

तरि वैराग्याचेनि आधारें । तिहिं विषय दवडूनि बाहिरें ।
शरीरीं एकंदरें । केलें मना ॥ १५० ॥
साहाजें तिहिं संधिसिं भेटी । जेथ भ्रूपल्लवां पडे गांठि ।
तेथ पाठिमोरी दीठी । पाउखौनियां ॥ ५१ ॥
सांडूनि दक्षिण वाम । प्राणापानसम ।
चित्तेंसिं व्योम । गामिये कारिति ॥ ५२ ॥

यतेंद्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः ।
विगतेच्छाभयक्रोधो यः सदा मुक्त एव सः ॥ २८ ॥

तेथ जैसीं रथ्योदकें सकलें । घेउनि गंगा समुद्रीं मिळे ।
मग एकैक वेगलें । काढूं नैये ॥ ५३ ॥
तैसी वासनांतरांची विवंचना । मग आपैसी पाउखे अर्जुना ।
जेव्हांलि गगनीं लो मना । पवनें कीजे ॥ ५४ ॥
जेथ हें संसारचित्र उमटे । तो मनोरूपु पट फाटे ।
जैसा सरोवरु आटे । मग प्रतिभा नाहीं ॥ ५५ ॥
तैसें मनपण मुदल जाये । मग अहंभावादिक कें आहे ।
ह्मणौनि शरीरें चि गगन होये । अनुभवी तो ॥ ५६ ॥
आह्मि मागा मत सांवितलें । जें देहीं चि ब्रह्मत्व पातले ।
ते एणें मार्गें आले । ह्मणौनियां ॥ ५७ ॥
यमनियमाचे डोंगर । अभ्यासांचे सागर ।
क्रमूनि हें पार । पातले ते ॥ ५८ ॥
तिहिं आपणपें करुनि निर्लेप । प्रपंचा घेतलें माप ।
मग साचाचें चि रूप । होउनि ठेले ॥ ५९ ॥
ऐसा योगयुक्तिचा उद्देशु । जेथ बोलिला हृषीकेशु ।
तेथ अर्जुनु सुडंसु । चमत्कारला ॥ १६० ॥
तें देखिलेयां कृष्णें जाणितलें । मग हांसौनि पार्था ह्मणितलें ।
हें काइ पां चित्त उवाइलें । इयें बोलीं तूझें ॥ ६१ ॥

तवं अर्जुनु ह्मणे देऊ । परचित्तलक्षणाचा राऊ ।
भला जाणितला जी भाऊ । मानसु माझा ॥ ६२ ॥
मियां जें विवरूनि काहीं पूसावें । तें आदिं च कलिलें देवें ।
तरि बोलिलें तें चि सांघावें । विवल करुनि ॥ ६३ ॥
यऱ्हविं तऱ्हें अवधारां । जो दाखविला तुह्मीं अनुसारा ।
तो पव्हणेयांहूनि पायेउतारा । सोहोपा जैसा ॥ ६४ ॥
तैसा सांख्याहूनि पाहा प्रांजला । परि आह्मांसारिखेयां जी अभोलां।
एथ आथि काहिं प्रकाला । तो साहों ए वर ॥ ६५ ॥
ह्मणौनि एकु वेल देवा । तो चि पडिताला घेयावा ।
विस्तरैल तऱ्हें सांघावा । साद्यंतु चि ॥ ६६ ॥
तवं कृष्ण ह्मणति हो कां । तुज हा मार्गु गमला नीका ।
तरि काइ जालें ऐकिजो कां । सुखें बोलों ॥ ६७ ॥
अर्जुना तूं परियससी । परियसौनियां अनुष्टिसि ।
तरि आह्मासि वाणि काइसी । सांघैं बांपां ॥ ६८ ॥
आदिं चि चित्त मायेचें । वरि मीस जालें पढियंतेयाचें ।
आतां तें अद्भुतपण स्नेहाचें । कवण जाणे ॥ ६९ ॥
ते ह्मणो कारुण्यरसाची वृष्टि । किं नवेया स्नेहाची सृष्टी ।
हें असो नेणिजे दिठी । हरिची वानुं ॥ १७० ॥
जे अमृताची जाणों ओतली । किं प्रेम चि पेउनि मातली ।
ह्मणौनि कां अर्जुनमोहें गुंतली । निगों नेणे ॥ ७१ ॥
हें बहू जें जें जल्पिजैल । तेणें कथेसी चि फांकु होईल ।
परि तें स्नेहरूपा नै येइल । बोलवरि ॥ ७२ ॥

भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम् ।
सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शांतिमृच्छति ॥ २९ ॥

ह्मणौनि विसुरा काइ येणें । तो ईश्वरु कवलावा कोणें ।
जो आपुलें मान नेणे । आपण चि ॥ ७३ ॥

तऱ्हीं मागिला ध्वनी आंतु । मज गमला साविया चि मोहितु ।
जें बलात्कारें असे ह्मणतु । पारेयसें परिस ॥ ७४ ॥
अर्जुना जेणें जेणें भेदें । तुझें कां चित्त बोधे ।
तैसें तैसें विनोदें । निरूपिजैल ॥ ७५ ॥
तो काइसेया नावं योगु । तेयाचा कवण उपयोगु ।
अथवा अधिकारप्रसंगु । कवणां एथ ॥ ७६ ॥
ऐसें जें जें काहीं । उक्त असे इये ठांइं ।
तें आघवें चि पाहीं । सांघैन आतां ॥ ७७ ॥
तूं चित्त देउनि अवधारीं । ऐसें ह्मणौनियां हरी ।
बोलिजैल ते पुढारीं । कथा आहे ॥ १७८ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे संन्यासयोगो नाम पंचमोध्यायः ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

ज्ञानेश्वरी

अध्याय साहावा

श्रीगणेशायनमः

रायातें ह्मणे संजयो । तो चि अभिप्राउ अवधारिजो ।
कृष्णु सांघति आतां जो । योगरूपु ॥ १ ॥
साहाजें ब्रह्मरसाचें परगुणें । केलें अर्जुनालागि नारायणें ।
कि तिया चि अवसरीं पाहुणे । पातलों आह्मीं ॥ २ ॥
कैसी दैवाची थोरी नेणिजे । जैसें तान्हैलेयां तोय सेविजे ।
कि तें चिये विकरुनु पाहिजे । तवं अमृत आहे ॥ ३ ॥
तैसें आह्मांतुह्मां जालें । जें आठमुठी तत्व फावलें ।
तवं धृतराष्ट्रें ह्मणितलें । हें न पुसों तूतें ॥ ४ ॥
तेया संजया येणें बोलें । रायाचें हृदय चोजवलें ।
जें अवसरीं आहे घेतलें । कुमारांचिया ॥ ५ ॥
हें जाणौनि मनीं हांसिला । ह्मणे ह्मातारा मोहें नासिला ।
यऱ्हवि बोलु तरि भला जाला । अवसरिचा ॥ ६ ॥
परि तें तैसें कैसेन होईल । जात्यंधा कैंचें पाहील ।
तेवि च एरु सें घेईल । ह्मणौनि भिए ॥ ७ ॥
परि आपण चित्तिं आपुला । निकिया परीं संतोषला ।
जें तो संवाद्धु कां फावला । कृष्णार्जुनाचा ॥ ८ ॥

तेणें आनंदाचेनि धालेपणें । साभिप्रायें अंतष्करणें ।
आतां आदरेंसीं बोलणें । घडैल तेया ॥ ९ ॥
तो गीतेमाजि षष्ठिचा । प्रसंगु असे आणिचा ।
जैसा क्षीरार्णविं अमृताचा । निवाडु जाला ॥ १० ॥
तैसें गीतार्थाचें सार । जें विवेकसिंधुचें पार ।
नाना योगविभवभांडार । उघडलें कां ॥ ११ ॥
जें आदिप्रकृतिचें विसंवणें । जें शब्दब्रह्मासि न बोलणें ।
जेथौनि गीतावल्लिचें ठाणें । प्ररोहो पावे ॥ १२ ॥
तो अध्याऊ हा साहावा । वरि साहित्याचिया बरवा ।
सांघिजेल ह्मणौनि परियसावा । चित्त देउनि ॥ १३ ॥
माझा मन्हाटा चि बोलु कवतिकें । परि अमृतातें हीं पैजेंसीं जींके।
ऐसीं अक्षरें चि रसिकें । मेलवीन ॥ १४ ॥
जिये कोवलिकेचेनि पाडें । दीसति नादिचे तरंग थोकडे ।
वेधें परिमलाचें बीक मोडे । जेयाचेनि ॥ १५ ॥
आइकां रसालपणाचेया लोभा । किं श्रवणिं चि होथि जीभा ।
बोलें इंद्रियां लागे कलभा । येकमेकां ॥ १६ ॥
साहाजें शब्दु तरि विषो श्रवणाचा ।
परि रसना ह्मणे कां रसु चि हा आमचा ।
घ्राणासि भावो जाये परिमलाचा ।
हा तो चि कां होईल ॥ १७ ॥
नवल बोलतिये रेखेची वाहाणी । दावितां डोलेयां हीं पुरों लागे आणि।
ते ह्मणति उघडिली कां खाणि । रूपांची हे ॥ १८ ॥
जेथ संपूर्ण पद उभारे । तेथ मन चि धांवे बाहिरें ।
बोल्हभुजांहीं आशे भरे । आलिंगावेया ॥ १९ ॥
ऐसां इंद्रियें आपुलालां भाविं । झोंबतां पारे तो सारिसेपणें चि बुझावी।
जैसा एकला जग चेववी । सहस्रकरु ॥ २० ॥

तैसें शब्दाचें व्यापकपण । देखिजे असाधारण ।
पाठेयां भावज्ञां फावति गुण । चिंतामणिचे ॥ २१ ॥
हें असो सेयां बोलाचीं ताटें भलीं । वारि कैवल्यरसें आगरला ।
हे प्रतिपत्ति मियां केली । निष्कामासि ॥ २२ ॥
आतां आत्मप्रभा नीचनवी । ते चि करूनि ठाणा दिवी ।
जो इंद्रियांतें चोरुनु जेवी । तेयासी च फावे ॥ २३ ॥
एथ श्रवणाचेनि पांगें । विण श्रोतेयां होआवें लागे ।
हें मनाचेनी चि आंगें । भोगिजे गा ॥ २४ ॥
आहाच बोलाची वालीप फेडिजे । आणि ब्रह्माचेया चि आंगा घडिजे ।
मग सुखेंसीं सुरवाडिजे । तेयामाझि ॥ २५ ॥
ऐसें हलुवारपण जरि येईल । तरि चि हें उपेगा जाइल ।
यऱ्हविं आधवी गोठि होईल । मूंकां बोलेतेयाची ॥ २६ ॥
परि तें असो आतां आंघवें । न लगे श्रोतेयां कडसावें ।
जें एथ अधिकारिये स्वभावें । पूर्णकाम ॥ २७ ॥
जेहीं आत्मबोधाचिया आवडी । केली स्वर्गसंसाराची कुरवंडी ।
ते वांचौनु एथिची गोडी । नेणति आणिक ॥ २८ ॥
जैसा वायसीं चंद्रु नोळखिजे । तैसा प्राकृतीं ग्रंथु हा नेणिजे ।
आणि तो हिमांशु जेविं खाजें । चकोरांचें ॥ २९ ॥
तैसा सज्ञानांसि तरि हा ठाउ । आणि अज्ञानांसि आन गाउ ।
म्हणौनि बोलावेया विषो पाहा हो । विशेषें नाहिं ॥ ३० ॥
परि अनुवादलों मी प्रसंगें । तें सज्जनीं उपसाहावें लागे ।
आतां सांघैन काइ श्रीरंगें । निरूपिलें जें ॥ ३१ ॥
तें बुद्धी हीं कवलितां सांकडें । म्हणौनि बोलीं विपायीं सांपडे ।
पारि निवृत्तिकृपाउजियेडें । देखैन मी ॥ ३२ ॥
जें दिठी हीं न पविजे । तें दिठीविण देखिजे ।
जऱ्हें अतींद्रिय लाहिजे । ज्ञानबलें ॥ ३३ ॥

ना तरि जें धातुवादिया हीं न जोडे । तें लोहीं चि पन्हरें सांपडे ।
जरि दैवयोगें चडे । परिसु हाता ॥ ३४ ॥
तैसी सद्गुरुकृपा होए । तरि करितां काइ आपु नोहे ।
ह्मणौनि अपार मातें आहे । ज्ञानदेउ ह्मणे ॥ ३५ ॥
तेणें कारणें मीं बोलैन । बोली अरूपाचें रूप दावीन ।
अतींद्रिय परि भोगवीन । इंद्रियांकरवि ॥ ३६ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः ॥
स संन्यासी च योगी च न निरग्निर्न चाक्रियः ॥ १ ॥

आइकां यशश्रीऔदार्य । ज्ञानवैराग्यऐश्वर्य ।
हे साही गुणवर्य । वसति जेथ ॥ ३७ ॥
तेथ तो भगवंतु । जो निःसंगाचा सांगातु ।
ह्मणे पार्था दत्तचित्तु । होईं आतां ॥ ३८ ॥
आइकें योगी आणि संन्यासी जनीं । हे एक चि सिनाने ह्मनें मानीं ।
यन्हविं विचारिजति जवं दोन्हीं । तवं एकु चि ते ॥ ३९ ॥
सांडिजे दुजेया नामाचा आभासु । तरि योगु तो चि संन्यासु ।
पांतां ब्रह्मीं नाहिं अवकाशु । दोहींमाझि ॥ ४० ॥
जैसें नावांचेनि अनारिसेपणें । एका पुरुषातें आलवणें ।
कां दोहीं मार्गीं जाणें । एका चि ठाया ॥ ४१ ॥
ना तरि एक चि उदक साहाजें । परि सिनानां घटीं भरिजे ।
तैसें भिन्नत्व हें जाणिजे । योगसन्यासांचें ॥ ४२ ॥
आइकें सकलसंमतें जगिं । पांहे तो चि योगी ।
जो कर्में करौनि रागी । नव्हे चि फलिं ॥ ४३ ॥
जैसी मही हे उद्भिजें । जनी अहंबुद्धिविण साहाजें ।
तेथिचीं तियें बीजें । अपेक्षी ना ॥ ४४ ॥

तैसे आम्नायाचेनि आधारें । जातीचेनि अनुकरें ।
जे जैं अवसरें । करणें पावे ॥ ४५ ॥
तें तैसें चि उचित करी । परि साटोप नाहिं शरीरीं ।
बुद्धि हीं करौनु फलवेन्ही । जाये चि ना ॥ ४६ ॥
ऐसा तो चि गा संन्यासी । पार्था परियसि ।
तो चि भरवंसेंसीं । योगीश्वर ॥ ४७ ॥
वांचूनि उचित कर्म प्रासंगिक । तेयातें ह्मणे हें सांडीन बद्धक ।
तरि टाकटाकीं आणिक एक । मांडी चि तो ॥ ४८ ॥
जैसा क्षाळौनियां लेपु एकु । सवें चि लाविजे आणिकु ।
तैसा आग्रहाचा पाइकु । विचंबे वायां ॥ ४९ ॥
गृहस्थाश्रमाचें ओझें । कपाळीं आदि चि आहे साहाजें ।
किं तें चि संन्यासु सवा टेविजे । सरिसें पुडुती ॥ ५० ॥
ह्मणौनि अग्निसेवा न संडितां । कर्मरेखा नोलंडिता ।
आथि योगसुख स्वभावता । आपणपां चि ॥ ५१ ॥
आइकैं संन्यासी तो चि योगी । ऐसी एकवाक्यतेची जगिं ।
गुढी उभिली अनेकीं । शास्त्रांतरीं ॥ ५२ ॥

यं संन्यासमिति प्राहुर्योगं तं विद्धि पांडव ॥
न ह्यसंन्यस्तसंकल्पो योगी भवति कश्चन ॥ २ ॥
आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते ।
योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ ३ ॥

जेथ संन्यासैला संकल्पु तूटे । तेथ चि योगाचें सर्वस्व भेटे ।
ऐसें हें अनुभवाचेनि धटे । साच तेया ॥ ५३ ॥
आतां योगाचलाचा निमथा । जरि टाकावा आथि पार्था ।
तरि सोपाना या कर्मपंथा । चूकासि ह्मनें ॥ ५४ ॥
एणें यमनियमाचेनि तलवटें । रिगैं आसनाचिये पाउलवाटे ।
एइं प्राणायामाचेनि आडकंठें । वरौता गा ॥ ५५ ॥

मग प्रत्याहाराचा आधाडा । जो बुद्धिचेयां हीं पायां विसरडा ।
जेथ हटिये सांडित होडा । कडेलग ॥ ५६ ॥
तन्हि अभ्यासाचेनि बळें । तिये प्रत्याहारीं निराळे ।
नाखि लागैल घेइं डाळें । वैराग्याचीं ॥ ५७ ॥
ऐसा पवनाचेनि पाठारें । एतां धारणेचें पैयारें ।
क्रमिध्या नावं चवरें । सांडे तवं ॥ ५८ ॥
मग तेया मार्गाची धावं । पुरैल प्रवृत्तिची हांवं ।
जेथ साध्यसाधना खेवं । समरसें होइल ॥ ५९ ॥
जेथ पुढैल पैसु पारुखे । मागील स्मरातें तें ठाके ।
ऐसिये सारिसिये भूमिके । समाधि राहे ॥ ६० ॥
येणें उपायें योगारूढु । जो निरवधी जाला प्रौढु ।
तेयाचेया चिन्हामाजि निवाडु । तें सांघैन आइक ॥ ६१ ॥

यदा हि नेंद्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते ॥
सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ ४ ॥

तरि जेयाचेया इंद्रियांचेया घरा । नाहिं विषयांचिया एरझारा ।
जो आत्मबोधाचेया ओवरां । पवढला असे ॥ ६२ ॥
जेयाचें सुखदुःखाचेनि आंगें । झगटलें मानस चेओ नेघे ।
विखो पासीं हीं आलेयां आशे न रिगे । हें काइ म्हणौनि ॥६३॥
इंद्रियें कर्माचां च ठांइं । वाढिनलीं परि कहीं ।
फलहेतुची राल नाहीं । अंतष्करणीं ॥ ६४ ॥
असतेनि देहें येतुला । जो चेतू चि देखसी निदेला ।
तो चि योगारूढ भला । वोलख तूं ॥ ६५ ॥
तेथ अर्जुनु म्हणे अनंता । हें मज विस्मो बहू आइकतां ।
सांवें तेया ऐसी योग्यता । कवणें दीजे ॥ ६६ ॥

उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ।
आत्मैव ह्यात्मनो बंधुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥ ५ ॥

तव हांसौनि कृष्णु ह्मणे । तूझें नवल ना हें बोलणें ।
कवणासि काइ दीजैल कवणें । एथ अद्वैतीं इये ॥ ६७ ॥
पैं व्यामोहाचिये सेजे । बलियां अविद्या निद्रितां रिगिजे ।
तेव्हलि हा दुःस्वप्नु भोगिजे । जन्ममृत्युचा ॥ ६८ ॥
पाठिं अवसांत ये चेउ॰ । तैं ते आघवें चि होये वावो ।
ऐसा उपजे नित्य सद्भावो । तो ही आपणपां चि ॥ ६९ ॥
ह्मणौनि आपण चि आपणपेया । घातु कीजतसे धनंजया ।
चित्त देउनि येया नाथिलेया । देहाभिमाना ॥ ७० ॥

बंधुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः ॥
अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ॥ ६ ॥

हा विचारूनि सांडिजे । मग असती चि वस्तु होइजे ।
तारि आपुली शान्ति साहाजें । आपण केली ॥ ७१ ॥
यऱ्हविं कोसेकीटकिएन्त्रिया परीं । तो आपणपेया आपण वैरी ।
जो आत्मबुद्धि शरीरीं । चारुस्थला ॥ ७२ ॥
कैसा प्राप्तिचिये वेले । निदैवां आंधलेपणाचे डौले ।
किं असते आपुले डोले । आपण बांधे ॥ ७३ ॥
कां कव्हणी येकु भ्रमलेपणें । मी तो नोहें गा चोरलां ह्मणे ।
ऐसा नाथिला संदु अंतष्करणें । घेउनि ठाके ॥ ७४ ॥
यऱ्हविं होय तें चि तो आहे । पारि काइ कीजे बुद्धि तैसी नोहे ।
देखां स्वप्निचेनि घायें । किं मरे साचे ॥ ७५ ॥
जैसी तेया शुकाचेनि आंगभारें । नलिका भविनली एरी मोहरे ।
तारि तेणें नुडावें कां पारि न पुरे । मनाशंके ॥ ७६ ॥
वाया चि मान पीली । आंठूंइ हियें आवली ।
टिटियांतु नली । धरूनि ठाके ॥ ७७ ॥
ह्मणे बांधला मी फुडा । ऐसिये भावनेचिये पडे खोडां ।
किं मोकलेयां पांयांचा चवडा । गुंफी अधिकें ॥ ७८ ॥

योगी युंजीत सततमात्मानं रहसि स्थितः ॥
एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥ १० ॥

जेयाचें नावं गा तीर्थराउ । दर्शनें प्रातिचा चि ठाउ ।
जेयाचेनि संगें ब्रह्मभाउ । भ्रांतांसी गा ॥ २ ॥
जेयाचेनि बोले धर्मु जिए । दीठि महासिद्धितें विये ।
देखैं स्वर्गसुखादि इएं । खेलु जेयाचा ॥ ३ ॥
विपायें जारि आठवला चित्ता । तरि दे आपुली योग्यता ।
हें असो तेहातें प्रसंसितां । लाभु आथि ॥ ४ ॥
पुडुतीं अस्तवेना ऐसें । जेया पाहलें अद्वैतादिवसें ।
मग आपणपां चि आपण असे । अखंडीत ॥ ५ ॥
ऐसिया द्रिष्टि जो विवेकी । पार्थां तो एकाकी ।
साहाजें अपरिग्रही जें तिहिं लोकीं । तो चि ह्मणौनि ॥ ६ ॥
ऐसिं इयें असाधारणें । निष्पन्नाचीं लक्षणें ।
आपुलेन बौहसपणें । बोले कृष्णु ॥ ७ ॥
जो ज्ञानियांचा बापु । देखणेयांचिये दीठी दीपु ।
जेया दादुलेयाचा संकल्पु । विश्व रची ॥ ८ ॥
प्रणवाचिये पेंठे । जालें शब्दब्रह्म मांजिठें ।
तें जेयाचेया यशा धाकुटें । वेढूं न पुरे ॥ ९ ॥
जेहाचेनि अंगिकें तेजें । आउ रविशशिचिये वणिजे ।
ह्मणौनि जग हें वेसजें । पोसे तेयां ॥ ११० ॥
ह्मां गा नावं चि येक जेहाचें । पातां गगन हीं दीसे टांचें ।
गुण येकैक काइ तेहाचे । कलिसील तूं ॥ ११ ॥
ह्मणौनि असो हें वानणें । सांघैं नेणों कवणाचीं लक्षणें ।
दाथावीं मीसें एणें । बोलिलां तों ॥ १२ ॥
आइकां द्वैताचा ठाउ चि फेडी । ते ब्रह्मविद्या कीजैल उघडी ।
तरि अर्जुनु पढिये हे गोडी । नासैल हान ॥ १३ ॥

ह्मणौनि तें तैसें बोलणें । नव्हे सततल आड लावणें ।
केलें मेळ्ह चि वेगलेपणें । भोगावेया ॥ १४ ॥
जै सोहंभाओ हा ढंकु । मोक्षसुखा लागौनि रंकु ।
तेयाचिये दीठिचा झनें कलंकु । लागे प्रेमा ॥ १५ ॥
विपायें अहंभाओ येयाचा जाइल । मिं तें चि जरि हा होईल ।
तरि काइ कीजैल । एकलेयां ॥ १६ ॥
दीठी चि पाहातां निविजे । कां तोंड भरुनु बोलिजे ।
दाटूनु खेवं देइजे । ऐसें कवण आहे ॥ १७ ॥
आपुलेया मना बरवी । जे असमाई गोठि जीवीं ।
ते कवणेंसिं मग चावलावी । जरि ऐक्य जालें ॥ १८ ॥
इया काकुलती जनार्दनें । अन्योपदेशाचेनि हातासनें ।
बोलामाझिं मन मनें । आलिंगुं सरलें ॥ १९ ॥
हें परिसतां जरि कानडें । तरि जाण पां पार्थु उघडें ।
श्रीकृष्णसूपाचें चि रूपडें । ओतलें आहे ॥ १२० ॥
हें असो वयसेचिये सेवटीं । जैसें येक चि विये वांझौटी ।
मग ते मोहाची तुगुटी । नाचों लागे ॥ २१ ॥
तैसें जालें अनंता । ऐसें तरि मीं न ह्मणतां ।
जरि तेथ न देखतां । अतिशयो एथ ॥ २२ ॥
पाहा पां नवल कैसें चोज । कें उपदेशु कें जूझ ।
परि पुढें वालभाचें चि भोज । नाचतसे ॥ २३ ॥
आवडि ह्मणौनि न लजवी । व्यसन जैसें न सीणवी ।
पीसें आणि न भुलवी । तरि तें चि काइसें ॥ २४ ॥
ह्मणौनि भावार्थु हा ऐसा । अर्जुनु मैत्रिएचा कुवांसा ।
किं सुखें शृंगारलेया मानसा । दर्पणु तो ॥ २५ ॥
बापु पुण्य पवित्र । जगीं भक्तिबीजासि क्षेत्र ।
तो कृष्णकृपे पात्र । एया चि लागि ॥ २६ ॥

हो काज आत्मनिवेदनातळिची । जे पीठिका आहे सख्याची ।
पार्थु अधिष्ठात्री तेथिची । मातृका गा ॥ २७ ॥
पासिं चि गोसांविं वर न वनिजे । मग पाइकाचा गुणु घेइजे ।
ऐसा अर्जुनु तो साहाजें । पढिए हरी ॥ २८ ॥
पाहे पां अनुरागें भजे । जे प्रियोत्तमें मानिजे ।
ते पती ही हुनु काइ न वनिजे । पतिव्रता ॥ २९ ॥
तैसा अर्जुनु विशेषें स्तवावा । ऐसें आवडलें मज जीवा ।
जें तो त्रिभुवनीचेया देवां । आयतन जाला ॥ १३० ॥
जेयाचियें आवडीचेन पांगें । अमुर्त्त ही मूर्त्ति आंवगे ।
पूर्णा पारि लागे । अवस्था जेयाची ॥ ३१ ॥
तवं श्रोते ह्मणति देवें । कैसी बोलाची हवाव ।
काइ नादातें हान वारिवं । जीणौनि आले ॥ ३२ ॥
हां हो नवल नोहे देशी । मऱ्हाटी बोलिजे तरि ऐसी ।
वाणें उमटत आहे मा आकाशीं । साहित्या रंगाचें ॥ ३३ ॥
कैसें उन्मेखचांदिणें तार । आणि भावार्थी पडतसे गार ।
हें चि श्लोकार्थ कुमुदिं तरि फार । सेवितां होतें ॥ ३४ ॥
चाड चि निचाडां करी । ऐसी मनोरथीं इए थोरी ।
तेणें विवळलें जेथ आंतरीं । तेथ डोलु आला ॥ ३५ ॥
तें निवृत्तिदासें जाणीतलें । मग अवधान देआं ह्मणितलें ।
नवल पांडवकुळीं पाहलें । कृष्णदिवसें ॥ ३६ ॥
देवकिया उदरीं वाहिला । यशोदा सायासें पाहिला ।
किं शेषीं आइता उपेगा गेला । पांडवांसी ॥ ३७ ॥
ह्मणौनि बहुत दीवसु ओलगावा । कां अवसरु पाहोनि विनवावा ।
हा ही सोसु तेया सदैवां । पडे चि ना ॥ ३८ ॥
हें असोनु कथा सांवें वेगीं । मग अर्जुनु ह्मणे सलगी ।
देवा इये संतचिन्हें हान आंगीं । न ठांति माझां ॥ ३९ ॥

यऱ्हवीं येथां लक्षणाचेया सारा । मी अपाडें फिर अपुरा ।
परि तुमचेनि बोलें अवधारां । थोरावें जरि ॥ १४० ॥
जी तुह्मीं चित्त देआल । तरि ब्रह्म माझें होइल ।
काइ जाले अभ्यासिजैल । सांघाल तें ॥ ४१ ॥
हां हो नेणों कोणाची काहाणी । श्लाघिजत असे अंतष्करणीं ।
ऐसी जालेपणाची स्त्रियाणी । काइसी तऱ्हैं ॥ ४२ ॥
तें आंगें चि मियां होइजो कां । एतुलें गोसांवियपणें आपुलें कीजो कां ।
तवं हांसौनि कृष्णु हो कां । करूं ह्मणथी ॥ ४३ ॥
देखां संतोखु एकु न जोडे । तवं सुखाचें सैघ सांकडें ।
मग जोडलेयां काहीं कवणीकडें । अपुरें असे ॥ ४४ ॥
तैसा सर्वेश्वरु चि बलिया सोंके । ह्मणौनि ब्रह्म होये कवतुकें ।
परि कैसा भारें आतला पां पीके । दैवांचेनि ॥ ४५ ॥
जो जन्मसहस्त्रांचिया साटीं । इंद्रादिकां महागु भेटी ।
तो आधीनु केतुला किरीटी । जें बोलु ही न साहे ॥ ४६ ॥
मग आइकां जें पांडवें । ह्मणितलें ब्रह्म मियां चि होआवें ।
तें अशेष ही देवें । निर्द्धारिलें ॥ ४७ ॥
तेथ ऐसें चि एक विचारिलें । जें यया ब्रह्मत्वाचे डोहोले ।
परि उदरा वैराग्य आहे आलें । बुद्धिचेया ॥ ४८ ॥
यऱ्हवीं दिवस तरी येया अपुरे । परि तें वैराग्यवसंताचेनि भारें ।
जें सोहंभावमहुरें । मोडौनि आलें ॥ ४९ ॥
ह्मणौनि प्राप्तिफलीं फलतां । एयासि वेळु न लगैल आतां ।
होये विरगतु ऐसा अनंता । भरवसा जाला ॥ १५० ॥
ह्मणे जें जें हा अधिष्टील । तें आतां आरंभीं चि एआ फावैल ।
ह्मणौनि सांघितला न वचैल । अभ्यासु वायां ॥ ५१ ॥
ऐसें विवरौनियां श्रीहरी । ह्मणितलें तेया अवस्वरीं ।
अर्जुना हा अवधारीं । पंथराज्र ॥ ५२ ॥

जेथ प्रवृत्तितरूचां बुडिं । दीसती निवृत्तिफळांचिया कोडी ।
जिये मार्गिचा कापडी । महेशु आझुंइं ॥ ५३ ॥
पैं योगिवृंदें वहिलीं । आड चि आकाशें निगाली ।
किं तेथ अनुभवाचां पाउलीं । धोरणु पडिला ॥ ५४ ॥
ते हीं आत्मबोधाचेनि उजुकारें । धांवं घेतली एकसरें ।
एर सकल मार्ग निदुसुरे । सांडूनियां ॥ ५५ ॥
पाठिं महर्षी एणें आले । साधकांचे सिद्ध जाले ।
आत्मविद थोरावले । एणें चि पंथें ॥ ५६ ॥
हा मार्गु जैं देखिजे । तैं ताहन भूक निसरिजे ।
रात्रि दिवसु नेणिजे । वाटे इये ॥ ५७ ॥
चालतां पाउल जेथ पडे । तेथ अपवर्गाची खाणि उघडे ।
अव्हांटलेयां जोडे । स्वर्गसुख ॥ ५८ ॥
निगिजे पूर्विली मोहोरा । किं येइजे पश्चिमाचेया घरा ।
निश्चलपण धनुर्द्धरा । चालणें एथिचें ॥ ५९ ॥
एणें मार्गें जेया जाइजे । तो गाउं आपण होइजे ।
हें सांघों काइ साहाजें । जाणसी तूं ॥ १६० ॥
तेथ पार्थें ह्मणितले देवा । तरि तें चि मग केव्हां ।
कां आर्त्तिसमुद्रौनि न कढावा । बुडतु जी मी ॥ ६१ ॥

शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ॥
नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥ ११ ॥

तवं कृष्णु ह्मणति ऐसें । उत्सुक बोलणें काइसें ।
आह्मिं सांघत असों आपैसें । वरि पूसिलें तुवां ॥ ६२ ॥
तरि विशेषें आतां चि बोलिजैल । परि तें अनुभवें उपेगा जाइल ।
ह्मणौनि तैसें एक लागैल । स्थान पाहावें ॥ ६३ ॥
जेथ आराणुकेचेनि कोडें । बैठलेयां उठूं नावडे ।
वैराग्यासि दूण चडे । देखिलेयां जें ॥ ६४ ॥

जो बसविला ठाउ । संतोषासि सान्हाउ ।
मना होये सान्हाउ । धैर्याचा ॥ ६५ ॥
अभ्यासू चि आपणेयांतें करी । हृदयातें अनुभउ चि विवरी ।
ऐसी रम्यपणाची थोरी । अखंड जेथें ॥ ६६ ॥
जेया आड जातां पार्था । तपश्चर्येचेयां मनोरथां ।
पाखांडियाची हो आस्था । मूल होये ॥ ६७ ॥
सभावें वाटा येतां । जरि वरिपडा जाला अवचिता ।
तरि सकामु हीं परि माघौता । निगों विसरे ॥ ६८ ॥
ऐसें न ऱ्हातेआतें राहावी । भ्रमातुकातें बैसवी ।
थापटूनि चेववी । विरगतिते ॥ ६९ ॥
हें राज्य वर सांडिजे । मग निवातां एथ चि असिजे ।
ऐसें श्रिंगारिआंहीं उपजे । देखत खेउ ॥ १७० ॥
जें एणें मानें बरवंट । तैसें चि अति चोखट ।
जेथ अधिष्टान प्रकट । डोळां दीसे ॥ ७१ ॥
आणिक येक पावें । जें साधकिं वसतें होआवें ।
आणि जनाचेनि पाएरवें । मैळे चि ना ॥ ७२ ॥
जेथ अमृताचेनि पाडें । मुळां हीं सकट गोडें ।
जोडति दाटें झाडें । सदा फळतिं ॥ ७३ ॥
पाउलां पाउलां उदकें । परि वरिषाकाळिं हिं चोखें ।
निर्झरें कां अशेषें । सुलभें जेथ ॥ ७४ ॥
हो अतपु ही आळुमाळु । जाणिजे तऱ्हीं सीतळु ।
पवनु अति निर्बळु । मंदु झुळका ॥ ७५ ॥
बहुतकरूनि निःशब्द । दाट न रिगे स्वापद ।
शुक हान षट्पद । तेयांचे नाहीं ॥ ७६ ॥
पाणिलगें हंसें । दोनि च्यारि सारसें ।
कव्हणी एकीं वेळीं बैसे । तरि कोकिळु ही होए ॥ ७७ ॥

निरंतर नाहीं । तन्हीं आलां गेलां कहीं ।
होंतु कां मयूरें हीं । तें आम्हीं न म्हणों ॥ ७८ ॥
पारि आवसिक पांडवा । ऐसा ठाओ जोडावा ।
तेथ निर्गुड्ड मठु होआवा । कां शिवालया ॥ ७९ ॥
दोहींमाजि आवडतें । जें मानलें होये चित्तें ।
बहुतकरूनि एकांतें । बैसिजे गा ॥ १८० ॥
म्हणौनि तैसें तें जाणावें । मन राहातें पावें ।
राहील तेथ रचावें । आसन हें ॥ ८१ ॥
वारि चोखट मृगसेवडी । माझि वस्त्राची घडी ।
तलवटीं अमोडी । कुशांकुर ॥ ८२ ॥
सकोमल सरिसे । सुबद्ध राहांति आपैसे ।
एकें पाडें तैसें । ओजा घालीं ॥ ८३ ॥
पारि सांव्हिआं चि उंच होईल । तरि आंग हान डोलैल ।
नीचा तरि पावैल । भूमिदोखु ॥ ८४ ॥
म्हणौनि तैसें न करावें । सामधेनिआ एं धरावें ।
हें बहू असो होआवें । आसन ऐसें ॥ ८५ ॥

तत्रैकाग्रं मनःकृत्वा यतचित्तेंद्रियक्रियः ॥
उपविश्यासने युंज्याद्योगमात्माविशुद्धये ॥ १२ ॥

मग तेथ आपण । एकाग्र अंतष्करण ।
करूनि गुरुस्मरण । अनुभविजे ॥ ८६ ॥
जैसेनि स्मरतेनि आदरें । सबाह्य सात्विकें भरे ।
जवं कठिनपण कां विरे । अहंभावाचें ॥ ८७ ॥
विषयांचा विसरु पडे । इंद्रियांची कसमस मोडे ।
मनाची घडी घडे । हृदयामाझि ॥ ८८ ॥
ऐसें ऐक्य हें साहाजें । फावे तवं राहिजे ।
मग तेणें चि बोधें बैसिजे । आसनावरि ॥ ८९ ॥

आतां आंगातें आंग करी । पवनातें पवनु चि धरी ।
ऐसी अनुभवाची उजिरी । हों चि लागे ॥ १९० ॥
प्रवृत्ति मागौति मोहरे । समाधि ऐलाडि उत्तरे ।
आघवें अभ्यासु सरे । बैसत खेवो ॥ ९१ ॥

समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरम् ॥
संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥ १३ ॥

मुद्रेची प्रौढि ऐसी । ते चि सांघिजेल आतां परिहसें ।
तरि ऊरू इया जघनेंसीं । जडूनि घाली ॥ ९२ ॥
चरणतळें देव्हडीं । आधारद्रुमाचां बुडीं ।
सुघटितें गाढीं । संचरि पां ॥ ९३ ॥
सव्य तें तळीं ठेविजे । तेणें सीवणिमध्यु पीडिजे ।
वरि बैसे तो साहाजें । वामचरणु ॥ ९४ ॥
गुदमेंढ्रां आंतौतीं । च्यारि चि आंगुळें निरुतीं ।
तेथ सार्द्ध सार्द्ध प्रांतीं । सांडूनियां ॥ ९५ ॥
माझि अंगुल एक नीगे । तेथ टांकेचेन उत्तरभागें ।
निहटिजे वरि आंगें । पेललेनि ॥ ९६ ॥
उचललें कां नेणिजे । तैसें पृष्ठांत उचलिजे ।
गुल्फद्वय धरिजे । तेणें चि मानें ॥ ९७ ॥
मग शरीरुसंचु पार्था । हा अशेषु ही सर्वथा ।
पार्ष्णिचा माथां । स्वयंभु होये ॥ ९८ ॥
अर्जुना हें जाण । मूलबंधाचें लक्षण ।
वज्रासन गौण । नाम एयासि ॥ ९९ ॥
ऐसी आधारीं मुद्रा पडे । आणि अधिंचा मार्गु मोडे ।
तेथ अपानु आंतुलीकडे । उऱ्हटों लागे ॥ २०० ॥
तंव करपुट आपैसें । वाम चरणीं बैसे ।
बाहुमूळीं दीसे । थोरी आली ॥ १ ॥

माझि उभारलेनि दंडें । शिरकमल होये गाढें ।
नेत्रद्वसरिचीं कवाडें । लागों पांति ॥ २ ॥
वरिचिलें पातिं न ढलति । तालिचिं तलिं पुंजालति ।
ते अर्द्धोन्मीलनस्थिति । उपजे तेयां ॥ ३ ॥
दीठि राहुनु आंतुलीकडे । बाहिरें पाउल घाली कोडें ।
तें ठायें ठाउ पडे । नासाग्रपीठीं ॥ ४ ॥
ऐसें अढंचें आंतु चि रचे । बाहिरील माघौते न बचे ।
ह्मणौनि राहाणें आधिं ए दीठिचें । तेथ चि होये ॥ ५ ॥
आतां दिशांची भेटि घेयावी । कां रुपाची वाट पाहावी ।
हे चाड सरे आघवी । आपैसेया ॥ ६ ॥
मग कंठनाल आटे । हणौटी हडौती दाटे ।
ते गाढी होउनि निहटे । वक्षस्थलीं ॥ ७ ॥
माझि घंटिका लोपे । वरि बंधु जो आरोपे ।
तो जालांधरु ह्मणिपे । पांडुकुमरा ॥ ८ ॥
नाभी वरि पोखे । उदर हें थोंके ।
आंतरीं फांके । हृदयकोश ॥ ९ ॥
स्वाधिष्ठानावरिली कांठीं । नाभिस्थानातलवटीं ।
बंधु पडे किरीटी । उडियाणु तो ॥ २१० ॥

प्रशांतात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिव्रते स्थितः ॥
मनः संयम्य मच्चित्तो युक्त आसीत मत्परः ॥ [illegible] ॥

ऐसी शरीराबाहिरिलीकडे । अभ्यासाची पाखर पडे ।
तवं आंतु त्राये मोडे । मनोधर्माची ॥ ११ ॥
कल्पना निमे । प्रवृत्ति समे ।
आंगें मन विरमे । साव्हिआं चि ॥ १२ ॥
क्षुधा काइ जाली । निद्रा केउती गेली ।
हे आठवण हीं हीरतली । न दिसे वेगां ॥ १३ ॥

जो मूळबंधें अडला । अपानु माघौता मुरडला ।
तो सर्वे चि वरि सांकडला । फांकु धरी ॥ १४ ॥
क्षोभलेपणें माजे । उवाइला ठाइं गाजे ।
मणिपुरेंसीं जूंझे । राहूनियां ॥ १५ ॥
मग थावली ते वाहुंटली । सैग घेउनि घर डहुली ।
बाळपणिचिं कोठली । बाहिरि घाली ॥ १६ ॥
भीतरि वळि न धरे । कोठआं माझि संचरे ।
कफपित्ताचे थारे । उरों नेदी ॥ १७ ॥
धातुचे समुद्र उलंडी । मेदाचे पर्वत फेडी ।
आटली-मज्जा काढी । अस्तिगत ॥ १८ ॥
नाडितें सोडवी । गात्रातें विघडवी ।
साधकातें भेडसवी । परि बिहावें नां ॥ १९ ॥
व्याधितें दावी । सर्वें चि हारवी ।
आप पृथ्वी कालवी । एकावट ॥ २२० ॥
तवं एरीकडे धनुर्द्धरा । आसनाचा उबारा ।
शक्ति करी उजगरा । कुंडलिणिए ॥ २१ ॥
नागाचें पिलें । कुंकुमें न्हालें ।
वळण देउनि आलें । सेजे जैसें ॥ २२ ॥
तैसी ते कुंडलिणी । मोटकां औंठ वळणीं ।
अधोमुख सर्पिणी । निदेली असे ॥ २३ ॥
विद्युल्लतेची विडी । वन्हिज्वालांची घडी ।
पन्हेरयाची चोखडी । खोटि जैसी ॥ २४ ॥
तैसी सुबद्ध आडली । पुटीं होती दाटली ।
ते वज्रासनें चिमूटली । सावध होये ॥ २५ ॥
तेथ नक्षत्र जैसें उलंडलें । कां सूर्याचें आसन मोडलें ।
तेजाचें बीज विरुढलें । अंकुरेंसीं ॥ २६ ॥

तैसी वेढेयांतें सांडिती । कवतिकें आंग मोडिती ।
कंदावरि शकति । उठिली दीसे ॥ २७ ॥
साहांजें बहुवां दिआंचीं भूक । वरि चेवविली तें होये मीख ।
मग आवेसें पसरी मुख । ऊर्ध्वाउजू ॥ २८ ॥
तेथ हृदयाकाशातलवटीं । जो पवनु भरे किरीटी ।
तेया सगलेयाची मीठी । देउनि घाली ॥ २९ ॥
मुखिचां जालीं । तलीं वरि कवली ।
मांसाचिया बडवालीं । आरोगुं लागे ॥ २३० ॥
जे जे ठाये समांस । तेथ आहाच जोडे घाउस ।
पाठीं एकदोनि वांस । ते ही भरी ॥ ३१ ॥
मग तलवे तलहाथ शोधी । ऊर्ध्वींचें खंड भेदी ।
झाडा घे संधीं । प्रत्यंगींचां ॥ ३२ ॥
आधार तरि न संडी । परि नखिचें हीं सत्व काढी ।
त्वचा धूनि जडी । पांजरेंसीं ॥ ३३ ॥
अस्थिचे नले निरपे । शिरांचे हीर ओरपे ।
तवं बाहिरि विरुढि करपे । रोमबीजाची ॥ ३४ ॥
मग सप्तधातुचां सागरीं । तान्हैली घोंटु भरी ।
आणि सवें चि उन्हाला करी । खडखडितु ॥ ३५ ॥
नासापुटौनि वारा । जो जांतु असे अंगुलें बारा ।
तो गचि धरुनि माघारा । आंतु घाली ॥ ३६ ॥
तेथ अध वरौतें आकुंचे । ऊर्ध्व तलहौतें खांचे ।
तेआ खेवांमाझि चक्रांचें । पदर उरे ॥ ३७ ॥
एऱ्हवि तेव्हां चि दोन्हीं मीलतीं । परि कुंडलिणी नावेक दुचिती ।
जे तेयांतें ह्मणे परहौतीं । तुह्मीं काइसीं ॥ ३८ ॥
आइकैं पार्थिव धातु आघवी । आरोगितां काहीं नुरवी ।
आणि आपातें तवं ठेवी । पुसूनियां ॥ ३९ ॥

ऐसीं दोन्ही भूतें खाये । तेव्हलि संपूर्ण धाय ।
मग सौम्य होउनि राहे । सुषुम्नेपासीं ॥ २४० ॥
तेथ तृप्तिचेनि संतोषें । गरल जे वमी मुखें ।
तेणें तियेचेनि विषें । प्राणु जिये ॥ ४१ ॥
तो आगी आंतौनि निगे । पारि सबाह्य निववूं चि लागे ।
तेथ कसु बांधति आंगें । सांडिला पुडुतीं ॥ ४२ ॥
मार्ग मोडथि नाडींचे । नवविधपण वायुचें ।
जाये ह्मणौनि शरीरिचे । धर्म नाहीं ॥ ४३ ॥
इडा पिंगला एकवटथि । गांठी तीन्हीं सूटति ।
साही पदर फूटथि । चक्रांचे हे ॥ ४४ ॥
मग शशि आणि भानु । ऐसा कल्पी जो अनुमानु ।
तो वातिवरी मनु । गिवसितां न दिसे ॥ ४५ ॥
बुद्धिची पुलिक विरे । परिमलु घ्राणीं उरे ।
तो ही सकतीसवें संचरे । मध्यमेमाझि ॥ ४६ ॥
तवं वरिलीकडौनि ढाळें । चंद्रामृताचें तळें ।
कानवडौनि मिळे । शकतिमुखीं ॥ ४७ ॥
तेणें नातकें रसु भरे । तो सर्वांगामाझि धरे ।
जेथिचा तेथ मुरे । प्राणपवनें ॥ ४८
तातलिये मूसे । मेण निगौनि जाये जैसें ।
मग कोदली ठाये रसें । ओतलेनि ॥ ४९ ॥
तैसी पिंडाचेनि आकारें । ते कला चि का अवतरे ।
वरि त्वचेचेनि पदरें । पांगुतलीसे ॥ २५० ॥
जैसी अभ्रांळिंची बूंथ । करूनि राहे गभस्ति ।
मग फीटलेयां दीप्ति । धरूं नेए ॥ ५१ ॥
तैसा आहाचुवरि कोरडा । त्वचेचा असे पातवडा ।
तो झडौनि जाये कोंडा । जैसा होये ॥ ५२ ॥

मग काश्मिराचें स्वयंभ । कां रत्नबीजा निगाले कोंभ ।
अवेवकांतिची भांभ । तैसी दीसे ॥ ५३ ॥
ना तरि संध्यारागिचे रंग । काढूनि वळिलें तें आंग ।
किं अंतर्ज्योतिचें लिंग । निर्वाळिलें ॥ ५४ ॥
कुंकुआचें भरिवं । सिद्ध रसाचें ओतिंव ।
मज पाहांतां साविव । शांती चि तें ॥ ५५ ॥
तें आनंदचित्रिचें लेप । ना तरि महासुखाचें रूप ।
किं संतोषतरुचें रोप । थावलें जैसें ॥ ५६ ॥
तो कनकचंपकाचा कळा । किं अमृताचा पूतळा ।
नाना सांसिनला मळा । कोवळिकेचा ॥ ५७ ॥
हों काज शारदियेचेनि ओलें । चंद्रबिंब पाल्हैलें ।
कां तेज चि मूर्त बैठलें । आसनावरि ॥ ५८ ॥
तैसें शरीर होये । जेव्हांलि कुंडलिणी चांद्र पिए ।
मग देहाकृती बिहे । कृतांतु गा ॥ ५९ ॥
वृद्धाप्य तऱ्हीं बाहुडे । तारुण्याची गांठि विघडे ।
लोपली उघडे । बाळदशा ॥ २६० ॥
वयसा तरि येतुली वेऱ्हीं । जें बळाचा बालार्थु करी ।
धैयाची थोरी । निरूपम ॥ ६१ ॥
कनकद्रुमाचां पालवीं । रत्नकळिकांची नवी ।
वानी तैसी बरवीं । नाखें निगति ॥ ६२ ॥
दांत ही आन होंती । पारि अपाडे सानेजांती ।
जैसी दोंबाहीं बैसे पांती । हीरियांची ॥ ६३ ॥
माणिकुळेयांचिया कणियां । साविंयां चि अणुमाणियां ।
तैसिया सर्वांगीं उधवति अणियां । रोमेंचिया ॥ ६४ ॥
करचरणतळें । जैसीं कां रातोत्पलें ।
परवाळी होथि डोळे । काइ सांवों ॥ ६५ ॥

निडाळपर्यंति कोंधाटें । मोतियें नावरति संपुटें ।
मग सिवणि जैसी उतटे । शुक्तिपल्लवांची ॥ ६६ ॥
तैसी पातेचिये कवलिये न समाए । दीठि जाकळूनि निगों पाए ।
आधिली चि परि होये । गगनखलिचें ॥ ६७ ॥
आइकें देह होये सोनियाचें । परि लाघव ये वायुचें ।
जें आपा आणि पृथ्विचे । अंश नाहीं ॥ ६८ ॥
मग समुद्रा पैलाडी देखे । स्वर्गिचा आलोचु आइके ।
मनोगत ओळखे । मुंगियेचें ॥ ६९ ॥
पवनाचां वारिकां वळघे । चाले तरि उदकीं पाऊ न लगे ।
एणें बहु काइ प्रसंगें । होति सिद्धि ॥ २७० ॥
आइकें प्राणाचा हातु धरुनि । गगनाची पाउटी करुनि ।
मध्यमेमाझिचेनि दादरेंहुनि । हृदया आली ॥ ७१ ॥
जे कुंडलिणी जगदंबा । जे चैतन्यचक्रवर्तिची शोभा ।
जिया विश्वबीजाचेया कोंभा । साउली केली ॥ ७२ ॥
जे शून्यलिंगाची पिंडी । जे परमात्मशिवाची करंडी ।
जे प्राणाची उघडी । जन्मभूमी ॥ ७३ ॥
हें असो ते कुंडली । हृदया आंतु आली ।
तवं अनाहताचां बोलीं । चावले ते ॥ ७४ ॥
शक्तिचेया आंगा लागलें । बुद्धिचें चैतन्य होतें जालें ।
तेणें तें आइकिलें । आलुमालु ॥ ७५ ॥
घोषाचां कुंडीं । नादचित्रांचीं म्हपडीं ।
प्रणवाचिया मोडी । रेखिली जैसी ॥ ७६ ॥
हें चि कल्पवे तरि जाणिजे । परि आतां कल्पितें कैंचें आणिजे ।
तऱ्हें नेणों काइ वाजे । तिये ठांइं ॥ ७७ ॥
विसरौनि गेलों अर्जुना । जवं नाशु नाहीं पवना ।
तवं वाचा आथि गगना । हाणौनि बोलें ॥ ७८ ॥

तेया अनाहताचेनि मेघें । मग आकाश दुमदुमूं लागे ।
तवं ब्रह्मस्थानिचें बेगें । फांटे साहाजें ॥ ७९ ॥
आइकैं कमलगर्भाकारें । जें महदाकाश दूसरें ।
जेथ चैतन्य आथुधुरें । करुनि असिजे ॥ २८० ॥
तेया हृदयाचां परिवरीं । कुंडलिया परमेश्वरी ।
तेजाची सिधोरी । विनियोगिली ॥ ८१ ॥
बुद्धिचेनि शाकें । हातवोने नीकें ।
द्वैत जेथ नेदखे । तेथ केलें ॥ ८२ ॥
ऐसी निजकांति हारविली । मग प्राणाची केवल जाली ।
तेव्हलि कैसी गमली । ह्मणावी पां ॥ ८३ ॥
हो कां जे पवनाची पूतली । पांगुतली होंती सोनेसली ।
तियें काढूनियां बेगली । ठेविलीं तिआ ॥ ८४ ॥
ना तरि वारेआचेनि आंगें झगटली । दीपाची दीठि निमुटली ।
कां लखुलखूनि हारतली । विजु गगनीं ॥ ८५ ॥
तैसी हृदयकमलवेऱ्हीं । दीसे सोनेयांची जैसी सरी ।
ना तरि प्रकाशजलाची झरी । वाहांति आली ॥ ८६ ॥
मग तिये हृदयभूमी पोकले । जिराली कां येकें वेलें ।
ऐसें शक्तीचें रूप मावले । शक्तीमाझि ॥ ८७ ॥
तेव्हां तऱ्हीं शक्ती चि मग ह्मणिजे । एऱ्हवि तो प्राणु केवळु जाणिजे ।
आतां नादबिंदु नेणिजे । कलाज्योति ॥ ८८ ॥
मनाचा हान मारु । कां पवनाचा धरु ।
ध्यानाचा आदरु । नाना परीं ॥ ८९ ॥
हे कल्पना घे सांडी । तें नाहिं इये परिवडी ।
हे महाभूतांची फुडी । आटणी देखां ॥ २९० ॥
पिंडें पिंडाचा ग्रासु । तो हा नाथसंकेतिंचा डंसु ।
परि दाउनु गेला उद्देशु । माहाविष्णु ॥ ९१ ॥

तेथ ध्वनिताचें केणें सोडुनि । यथार्थाची घडी झाडुनि ।
उपलविली मियां जाणौनि । ग्राहिक श्रोते ॥ ९२ ॥
आइकां शक्तिचें तेज लोपे । तेथ देहिचें रूप हारपे ।
मग तें डोलेयां चि माझि लपे । जगाचेयां ॥ ९३ ॥
यन्हवि आदिला चि ऐसें । सावयव तरि असे ।
परि वायुचें जैसें । वलिलें आहे ॥ ९४ ॥
ना तरि कदलिचा गाभा । बृथि सांडूनु उभा ।
कां अवेवु चि नभा । निवडला तो ॥ ९५ ॥
तैसें होये शरीर । तैं तें ह्मणिजे खेचर ।
हें पद होतां चमत्कार । पिंडुजनीं ॥ ९६ ॥
देखैं साधकु निगौनि जाये । मागां पाउलाची ओलि राहे ।
तेथ ठांइं चि होए । अणिमादिक ॥ ९७ ॥
परि तेणें काइ आपणपेया । अवधारीं ऐसा धनंजया ।
लोपु आथि भूतत्रया । देहिचा देहीं ॥ ९८ ॥
पृथ्वीतें आप विरवी । आपातें तेज जिरवी ।
तेजातें पवनु हारवी । न्हुदयामाझि ॥ ९९ ॥
पाठिं येकला आपण उरे । परि शरीराचेनि अनुकारें ।
मग तो ही निगे आंतरें । गगना मिळे ॥ ३०० ॥
तेन्हलि कुंडलिणी हे भाक जाये । मग मारुती ऐसें नांव लाहे ।
परि शकतिपण तें आहे । जव मिळेल शिवि ॥ १ ॥
मग जालंधर सांडी । ककारांत फोडी ।
गगनाचिये पाडी । पैठी होए ॥ २ ॥
तेथ ॐकाराचिये पाठीं । पाये देत उठाउठी ।
पश्यंतियेची पाउटी । मागां घाली ॥ ३ ॥
पुढां तन्मात्रार्द्धवेन्हीं । आकाशाचां आंतरीं ।
भरति गमे सागरीं । सरिता जैसी ॥ ४ ॥

मग ब्रह्मरंध्रीं थिरावौनि । अहंभावाचिया बाह्या पसरूनि ।
परत्मलिंगा धावौनि । आंगा घडे ॥ ५ ॥
तवं महां भूतांची जवनीक फीटे । मग दोहोंसीं ही होय भेटे ।
तेथ गगनासकट आटे । समरसिं तिए ॥ ६ ॥
पैं मेघाचेनि मुखें निवडला । समुद्र कां अर्घि पडिला ।
तो माघौता जैसा आला । आपणपेंआ ॥ ७ ॥
पिंडाचेनि मीसें । पदीं पद प्रवेशे ।
तें येकत्व होये तेंसें । पांडुकुमरा ॥ ८ ॥
आतां दुजें हान होतें । किं एक चि हें आइतें ।
ऐसिये विवंचनेपुरतें । उरे चि ना ॥ ९ ॥
गगनीं गगन लया जाये । ऐसां जे काहीं आहे ।
तें अनुभवें जो होये । तो होउनि ठाके ॥ ३१० ॥
ह्मणौनि तेथ चि मातु । न चडे चि बोलाचा हातु ।
जेणें संवादाचेआ गांवां आंतु । पैठी कीजे ॥ ११ ॥
अर्जुना यऱ्हवि तऱ्हें । एआ अभिप्रायाचा जे गर्भु धरी ।
ते पाये पां वैखरी । दुरि ठेली ॥ १२ ॥
भ्रूलतां मागिलीकडे । तेथ मकाराचें चि आंग नंडे ।
सडेआ प्राणा सांकडें । गगना एंतां ॥ १३ ॥
पाठीं तेथ चि तो भांसलला । तवं शब्दाचा दिउ मावळला ।
मग तेया ही वरि आटु भविनला । आकाशाचा ॥ १४ ॥
आतां महाशून्याचां डोहीं । गगनासी चि थाउं नाहीं ।
तेथ तागा लागेल काइ । बोलाचा एआ ॥ १५ ॥
ह्मणौनि आखरांमाझि सांपडे । कां कानवरि जोडे ।
हें तेसें न्हवे फुडें । त्रिशुद्धी मा ॥ १६ ॥
जैं कहीं दैवें । अनुभविलें फाकवें ।
तैं आपण चि हें ठाकावें । होउनिआं ॥ १७ ।

पुढुतीं आणणें तें नाहीं चि । ह्मणौनि असो केतीं हें चि ।
बोलावें आतां वायां चि । धनुर्द्धरा ॥ १८ ॥
ऐसें शब्दजात माघौतें फिरे । तेथ संकल्पाचें आयुष्य पुरे ।
वारा ही जेथ सिरे । विचाराचा ॥ १९ ॥
जें उन्मनियेचें लावण्य । जें तुरियेचें तारुण्य ।
अनादि जें अगण्य । परमतत्व ॥ ३२० ॥
जें आकाराचा प्रांतु । जें मोक्षाचा एकांतु ।
जेथ आदि आणि अंतु । विरौनि गेलीं ॥ २१ ॥
जें विश्वाचें येया मूळ । जें योगद्रुमाचें फळ ।
जें आनंदाचें केवळ । चैतन्य गा ॥ २२ ॥
जें महाभूताचें बीज । जें महातेजाचें तेज ।
पार्था जें निज । स्वरूप माझें ॥ २३ ॥
हे चतुर्भुज कोंभैली । जेयाची शोभा चि रूपा आली ।
देखौनि नास्तिकीं नोंकिलीं । भक्तवृंदें ॥ २४ ॥
तें अनिर्वाच्य महासुख । पैं आपण चि जाले पुरुष ।
जेहांचें कां निष्कर्ष । प्राप्तिवेन्हीं ॥ २५ ॥

युंजन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः ॥
शांतिं निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति ॥ १५ ॥

आह्मिं साधन जें हें सांघितलें । तें चि शरीरीं जेहीं केलें ।
ते अमचेन चि पाडें आले । निर्वाळेया ॥ २६ ॥
परब्रह्माचेनि रसें । देहाकृतिचिये मूसे ।
ओतिवं जाले तैसे । दीसथि आंगें ॥ २७ ॥
ना तरि प्रतीति हान आंतरिं फांके । तरि विश्व चि हे आघवें झांके ।
तवं अर्जुनु ह्मणे नीकें । साच जी हें ॥ २८ ॥
कां जें आपण आतां देओ । हा बोलिजे जो उपाओ ।
तो प्राप्तिचा चि ठाओ । ह्मणौनि घडे ॥ २९ ॥

इये अभ्यासीं दृढ जे होंथि । ते भरवसेनि ब्रह्मत्वा एंथि ।
हे सांघतियां चि रीती । कळलें मज ॥ ३३० ॥
देवा गोठि चि हे आइकतां । बोधु उपजत असे चित्ता ।
मां अनुभवें तल्लीनता । नव्हेल केवि ॥ ३१ ॥
म्हणौनि एथ काहीं । अनारिसें नाहीं ।
पारि नांभारि चित्त देईं । बोला एका ॥ ३२ ॥
आतां कृष्णा सांघितला योगु । तो मना तारि आला चांगु ।
पारि न सके करूं पांगु । योग्यतेचा ॥ ३३ ॥
साहाजें आंगिक जेतुलें आहे । तेतुलिया चि जारि सिद्धी जाये ।
तारि हा चि मार्गु सुखोपायें । अभ्यासीन ॥ ३४ ॥
नातारि देउ॰ जैसी सांघतील । तैसी आपणपां जारि निदिसैल ।
तारि योग्यताविण होइल । तें चि पूसों ॥ ३५ ॥
जीविची ऐसी धारण । म्हणौनि पूसावेया जालें कारण ।
मग म्हणे तारि आपण । चित्त देइजो ॥ ३६ ॥
हां हो जी अवधारिलें । जें हें साधन तुम्हीं निरूपिलें ।
तें आवडतेया ही अभ्यासिलें । फांवों सके ॥ ३७ ॥
किं योग्यतेविण नाहीं । ऐसें हान असें कांहीं ।
तेथ कृष्ण म्हणथि तारि काई । धनुर्द्धरा ॥ ३८ ॥
हें काज किर निर्वाण । पारि अनिक ही कांहीं जें साधारण ।
तें अधिकाराचेनि उ॰डवळन विण । कायि सिद्धी जाये॥ ३९ ॥
पैं योग्यता जे म्हणिजे । ते प्राप्ती चि आधीन जाणिजे ।
कां जें योग्यां होनि कीजे । तें आरंभीं चि फळे ॥ ३४० ॥
तैन्ह तैसी एथ काहीं । साव्हियां चि कोणि नाहीं ।
आणि योग्यांची काई । खाणि आहे ॥ ४१ ॥
नाव एक विरक्तु । जाला देहधर्मिं जारि नियतु ।
तारि तो चि नव्हे व्यवस्थितु । अधिकारिया ॥ ४२ ॥

एतुलालिए आणिमाझिंबडें । योग्यपण तूतें हीं जोडें ।
ऐसें प्रसंगें सांकडें । फेडिलें तेयाचें ॥ ४३ ॥
मग म्हणे पार्था । हे ते ऐसी चि व्यवस्था ।
अनियतासि सर्वथा । योग्यता नाहीं ॥ ४४ ॥

नात्यश्नतस्तु योगोऽस्ति न चैकान्तमनश्नतः।
न चातिस्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥ १६ ॥

जो रसनेंद्रियांचा आंकला । कां निद्रेसि जीवें वीकला ।
तो नाहीं एथ म्हणितला । अधिकारिया ॥ ४५ ॥
अथवा आग्रयाचिये बांधौडी । क्षुधातृषा इये कोंडी ।
आहारातें तोडी । मारुनियां ॥ ४६ ॥
निद्रेचिया वाटा न वचे । ऐसा दंडींचेनि अवतरणें नाचे ।
तें शरीर चि नव्हे तेयाचें । मग योगु कवणां ॥ ४७ ॥

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।
युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥ १७ ॥

म्हणौनि अतिशयें विषयसेवा । तैसा बोलु न व्हावा ।
कां सर्वनिरोधु करावा । तें हीं नको ॥ ४८ ॥
आहारु तरि सेविजे । परि युगुतिचेनि मापें मविजे ।
क्रियाजात आचरिजे । तिया चि स्थिती ॥ ४९ ॥
मितलां बोलीं बोलिजे । मवलां पाउलिं चालिजे ।
निद्रे ही मानु दीजे । अवसरें येकें ॥ ३५० ॥
जागणें जन्हैं जालें । तन्हैं तें ही होआवें मितलें ।
एतुलेनि धातुसाम्य सांचलें । असैल सुखें ॥ ५१ ॥
ऐसें युगुतिचेनि हाथें । जै इंद्रियां उ्पे भातें ।
तैं संतोषासि वाढतें । मनु चि करी ॥ ५२ ॥
बाहिरि युगुतीची मुद्रा पडे । तवं आंतु सुख वाढे ।
येथ साहाज चि योगु घडे । नाभ्यासितां ॥ ५३ ॥

भाग्याचिये भडसे । उद्यमाचेनि मीसें ।
समृद्धिजात जैसें । घर रिगों ये ॥ ९४ ॥
तैसा युगुतिमंत कवतिकें । अभ्यासाचिये मोहरे ठाके ।
आणि आत्मसिद्धि चि पीके । अनुभौ तेयाचा ॥ ५५ ॥

यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते ।
निस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा ॥ १८ ॥

म्हणौनि युक्ति हे पांडवा । घडे जेया सदैवा ।
तो अपवर्गिचिया राणिवा । अलंकरेजे ॥ ५६ ॥
युक्तियेगाचें आंग पात्रे । ऐसें प्रयाग होये बरवें ।
तेथ क्षेत्रसंन्यासें थिरावे । मानस जेहाचें ॥ ५७ ॥

यथा दीपो निवातस्थो नेंगते सोपमा स्मृता ।
योगिनो यतचित्तस्य युंजतो योगमात्मनः ॥ १९ ॥

तेयांतें योगयुगुतु ह्मण । प्रसंगें हें हीं जाण ।
तेया दीपाचें उपलक्षण । निर्वातिचेया ॥ ५८ ॥
आतां तूझे मनोगत जाणौनि । कांहिं येक आम्हि म्हणौनि ।
तें नीकें चित्त देउनि । परियसावें ॥ ५९ ॥
तूं प्रातिची चाड वाहांसी । परि अभ्यासिं दक्षु नोहोंसि ।
तें सांघ पां काइ बिहसी । दुवाडपणां ॥ ३६० ॥
तरि पार्था हें झनें । सायास घेंसि हो मनें ।
वायां बागुल इयें दुर्जनें । इंद्रियें करिति ॥ ६१ ॥
पाये पां आयुष्याचा आडलु करीं । जें सरतें परिणामु वेन्हीं ।
तेया औषधातें काइ वैरी । जिव्हा न ह्मणे ॥ ६२ ॥
ऐसें हितासि जें जें नीकें । तें सदा चि एआं दुःखें
यन्हवि सोहोपें योगासारिखें । कांहिं आहे ॥ ६३ ॥

म्हणौनि अवसानाचिया गाढिका ।
जो आह्मीं अभ्यासु सांधितला नीका ।
तेणें होईल तरि हो कां ।
निरोधु एआं ॥ ६४ ॥

यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ।
तत्र चैवात्मनात्मानं पश्यन्नात्मनि तुष्यति ॥ २० ॥

यऱ्हविं तऱ्हें योगें । जैं इंद्रिआं विंदाण लागे ।
तैं चि चित्त भेटों निगे । आपणपेया ॥ ६५ ॥
परतौनि पाठिमोरें ठाके । आणि आपणपेयांतें आपण देखे ।
देखतखेओ ओळखे । ह्मणे तत्व हें मीं ॥ ६६ ॥
तिये ओळखी चि सरिसें । सुखाचां साम्राज्यीं बैसे ।
पुथ चित्तपण समरसें । विरौनि जाये ॥ ६७ ॥

सुखमात्यंतिकं यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतींद्रियं ।
वेत्ति यत्र न चैवायं स्थितश्चलति तत्वतः ॥ २१ ॥

मग मेरूपासौनि थोरें । देहदुःखाचेनि डोंगरें ।
दाटिजो पां परिभारें । चित्त न दटे ॥ ६८ ॥
कां शस्त्रवारि तोडिलेआं । देह आगीमाझि पडिलेआं ।
चित्त महासुखीं पवढलेआं । चेऊ नेए ॥ ६९ ॥
ऐसें आपणपां रिगौनि ठाये । मग देहाची वास न पाये ।
आणि तें सुख चि होउनि जाए । ह्मणौनि विसरे ॥ ३७० ॥

यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः ।
यस्मिन्स्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते ॥ २२ ॥

जेआ सुखाचिआ जोडी । मन आर्त्तिची से त्रि सांडी ।
सारासाराचें तोडी । गुंतलें जें ॥ ७१ ॥
जें योगाची बरव । संतोषाची राणिव ।
ज्ञानाची आणिव । जेयालागी ॥ ७२ ॥

एऱ्हवीं तऱ्हीं अर्जुना । जो एकावटलिआ भावना ।
सर्व भूतीं अभिन्ना । मातें भजे ॥ ९२ ॥
भूतांचेनि अनेकपणें । अनेकु नोहे अंतष्करणें ।
केवल एकत्व चि माझें जाणे । सर्वत्र जो ॥ ९३ ॥

यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ।
तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥ ३० ॥

मग तो एकु हे माया । बोलतां दीसतसे वायां ।
यऱ्हवीं न बोलिजे तरि धनंजया । तो मीं आहें ॥ ९४ ॥
तऱ्हें दीपा आणि प्रकाशा । एकवंकैयेचा पाडु जैसा ।
तो माझां ठांइं तैसा । मीं तेयामाझि ॥ ९५ ॥
जैसा उदकाचेनि आयुष्यें रसु । कां गगनाचेनि मानें अवकाशु ।
तैसा माझेनि रूपें रूपसु । पुरुषु गा तो ॥ ९६ ॥

सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः ।
सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते ॥ ३१ ॥

जेणें ऐक्याचिया दीठी । सर्वत्र मातें चि किरीटी ।
देखिलें जैसा पटीं । तंतु एकु ॥ ९७ ॥
कां सरूपें तरि बहुतें आथि । परि तैसिं सोनिं बहुतें नोहोति ।
ऐसी ऐक्याचलाची बुथी । केली जेणें ॥ ९८ ॥
ना तरि वृक्षाचिं पानें जेतुलीं । तेतुलीं रोपें नाहिं लाविलीं ।
ऐसी अद्वैतदिवसें पाहाली । रात्रि जेआं ॥ ९९ ॥
तो पंचात्मिकीं सांकडे । मग सांप पां कैसेनि अडे ।
जो प्रतीतिचेनि पाडें । माझि तूंके ॥ ४०० ॥
माझें व्यापकपण आघवें । गवसलें तेयाचेनि अनुभवें ।
तरि न ह्मणतां स्वभावें । व्यापकु जाला ॥ १ ॥

आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।
सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥ ३२ ॥